

พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์
รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

โดย
นางสาวธศร ยิ้มสงวน

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา ๒๕๕๒
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์
รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

โดย
นางสาวธศร ยิ้มสงวน

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา ๒๕๕๒
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**THE DEPICTIONS OF THE ROYAL CREMATORIA IN THE MURAL
OF THE TEMPLE OF THE EMERALD BUDDHA'S GALLERY**

By

Thasorn Yimsanguan

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Art History

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม” เสนอโดย นางสาวศร ยิ้มสงวน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ศิลปะ

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตั้งกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงส์ญชลี

..... ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงส์ญชลี)

...../...../.....

๕๐๑๐๗๒๐๖ : สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

คำสำคัญ : พระเมรุมาศ/จิตรกรรมฝาผนัง/รามเกียรติ์

อศร ยิ้มสงวน : พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง รามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม. อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ : ผศ.ดร.เชษฐ ติงส์ถุชลี. ๖๗ หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและคติของพระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง รามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ว่ามีรูปแบบสถาปัตยกรรมและมีคติการสร้างอย่างไร

การศึกษาในครั้งนี้ได้ศึกษาภาพพระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุจำนวนทั้งหมด ๗ ตอน คือ พระเมรุมาศของท้าวทศรถ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ พระเมรุมาศของพญาพาลี พระเมรุของอินทรชิต พระเมรุของบรรลัยจักร เมรุของนกสดา

ผลที่ได้จากการศึกษาพบว่า

๑. รูปแบบสถาปัตยกรรมพระเมรุมาศของทศกัณฐ์และพระเมรุของอินทรชิตนั้นน่าจะได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นผ่านทางหลักฐานเอกสารและหลักฐานภาพถ่ายเก่า

๒. จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการสร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ ทำให้เกิดการออกแบบพระเมรุมาศและพระเมรุที่มีความหลากหลาย แตกต่างออกไปจากแบบแผนราชประเพณีที่เคยมีมา รูปแบบสถาปัตยกรรมพระเมรุมาศของท้าวทศรถ และพระเมรุมาศของพญาพาลีนั้น จึงมีรูปแบบคล้ายกับพระเมรุที่จัดสร้างในสมัยรัชกาลนี้ ส่วนพระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิและพระเมรุของบรรลัยจักรนั้นได้รับอิทธิพลการออกแบบพระเมรุมาศและพระเมรุของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งพระองค์ออกแบบพระเมรุมาศ และพระเมรุไว้ถึง ๘ องค์ ตั้งแต่ช่วงปีพ.ศ. ๒๔๖๔ – ๒๔๗๒

๓. เมรุที่เกิดจากจินตนาการของช่าง คือ เมรุของนกสดา เป็นเมรุที่สร้างขึ้นในรูปแบบวิมานห้ายอด อันเป็นอิทธิพลจากภาพวิมานในภาพจิตรกรรมในช่วงรัชกาลที่ ๓

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ   บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร   ปีการศึกษา ๒๕๕๒

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ .....

50107206 : MAJOR : ART HISTORY

KEY WORD : PHRA MERU/ MURAL PAINTING/ RAMAYANA

THASORN YIMSANGUAN : THE DEPICTIONS OF THE ROYAL CREMATORIA
IN THE MURAL OF THE TEMPLE OF THE EMERALD BUDDHA'S GALLERY.
INDEPENDENT STUDY ADVISOR : ASST.PROF. CHEDHA TINGSANCHALI.Ph.D. 67 pp.

This research is aimed to study the concept and character of Phra Meru (The Royal Cremation Ceremony) in murals depiction on the Emerald Buddha's Gallery.

The study focuses on those in seven scenes viz Dasaratha, Dasakantha, Chakravati, Bali, Indrajit, Bunlaichak and Satayu. The conclusions can be summarized as follow ;

1. Dasakantha and Indrajit's Phra Meru style were influenced by architecture of Ayudhaya and Rattana Gosin which studied from historical pictures and literatures.

2. Dasaratha and Bali's Phra Meru had the same idea as new design of King Chulalongkorn. They seemed to have a various style in this period because he refused the old traditional Meru in previous and created a new concepts of those.

Moreover, there was a new creating from H.R.M. Prince Narisranuvattivongse who was master craftman in 19 Century A.D. so, Chakravati and Bunlaichak's Meru seem to have the inspiration from his design.

3. Satayu's Meru style was influenced from painter's idea. It was inspired from the five – spired vimaya in murals of King Rama III.

กิตติกรรมประกาศ

“วิริเยน ทุกขมจเจติ คนล่งทุกข์ได้ด้วยความเพียร” (พุทธวจนะ)

นอกเหนือไปจากความเพียรของข้าพเจ้าตลอดระยะเวลากว่า ๓ ปี สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือของบุคคลหลายท่าน ผู้เขียนขอขอบคุณ ผศ.ดร.เชษฐ ติงสัญชสี อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ที่ช่วยให้คำแนะนำ ตรวจสอบและแก้ไขจนสำเร็จลุล่วงมาได้ด้วยดี

ขอขอบคุณคณาจารย์ในคณะโบราณคดีทุกท่านที่ได้ให้วิชาความรู้กับผู้เขียนมาโดยตลอด และ ขอขอบคุณ อาจารย์บุหลง ศรีกนก อาจารย์ผู้สอนวิชา ประเพณีราชสำนัก ที่ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับราชสำนักไทย และ กรุณามอบเอกสารโคลงถวายพระเพลิงฯ มาให้ผู้เขียนได้ศึกษา

ขอบคุณพี่สาว นิตยา ชำนาญป่า ผู้ให้ความเหลือด้านการถ่ายภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง รามเกียรติ์ รอบระเบียบงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รวมถึงเอื้อเฟื้อภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดอื่น ๆ ด้วย

ขอบคุณพี่เบ็นและพี่อิน ผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการผลิตสารนิพนธ์ออกมาเป็นรูปเล่มที่แสนสวยงาม

ขอบคุณพี่ดวงกมล บุญแก้วสุข ผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับแนวความคิดในงานสถาปัตยกรรมผีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ อันเป็นประโยชน์ต่อการค้นคว้าข้อมูลของผู้เขียน และ ขอขอบคุณ โบตัน พิริยา ที่นำหนังสือ งานพระเมรุฯ มาให้ยืมใช้ตลอดการทำงานครั้งนี้ รวมถึงงานเขียนทุก ๆ งานที่นำมาใช้อ้างอิงในสารนิพนธ์ฉบับนี้

ขอบคุณเพื่อน ๆ ร่วมอาจารย์ที่ปรึกษาเดียวกัน ทั้งพี่อ้อ พลอย นิม ที่ช่วยกระตุ้นการทำงานของกันและกัน และ ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ร่วมชั้นเรียนทุก ๆ คน ที่ร่วมเรียน ร่วมทุกข์ ร่วมสุขกันมาตลอดระยะเวลากว่า ๓ ปี และ พี่กิ๊ก สุพจน์ ผู้จากไป ผู้เขียนขออุทิศความสำเร็จนี้ให้เป็นของพี่ด้วย

ขอขอบคุณพี่นัท วรรณวรรณ ผู้ให้คำปรึกษาเรื่องการเรียนแก่น้องคนนี้ ไม่ให้ละทิ้งการเรียนในระดับปริญญาโทไปเสียก่อน ก่อนที่จะพบกับความสำเร็จและน่าภูมิใจในวันนี้

ผู้เขียนขอกราบขอขอบคุณ พ่อกับแม่ ที่ได้เลี้ยงดูและให้การสนับสนุนลูกคนนี้ในทุกทาง แน่นนอนว่า ความสำเร็จทั้งหลายไม่อาจเกิดขึ้นได้เลย ถ้าขาดการสนับสนุนจากท่านทั้งสองและลูกคนนี้ของพ่อกับแม่ อยากให้ความสำเร็จนี้เป็นหนึ่งในความภาคภูมิใจของพ่อกับแม่ในตัวลูกสาวของท่านคนนี้ด้วย

ท้ายที่สุดนี้ ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า และพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ผู้ทรงมีคุณูปการต่อบ้านเมือง ทรงให้ความสำคัญและส่งเสริมงานด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ ให้เป็นมรดกและความภาคภูมิใจของคนไทยมาโดยตลอด ผู้เขียนตั้งใจที่จะทำงานเพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณในการอนุรักษ์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมต่อไป

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่	
๑ บทนำ	๑
ที่มาและความสำคัญของปัญหา	๑
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา	๓
ประโยชน์ของการศึกษา.....	๓
สมมติฐานของการศึกษา.....	๓
ขอบเขตของการศึกษา	๔
คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา	๔
ขั้นตอนการศึกษา.....	๕
วิธีการศึกษา.....	๕
๒ หลักฐานการสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุ สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	๖
๑. หลักฐานการสร้างพระเมรุมาศและพระเมรุสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	๖
๒. หลักฐานเอกสารเกี่ยวกับการสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์.....	๑๐
๓. หลักฐานภาพถ่ายเก่าเกี่ยวกับการสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์	๑๒
๓ รูปแบบและคติของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง รามเกียรติ์ รอบพระระเบียง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	๑๕
พระเมรุมาศของท้าวทศรถ	๑๕
พระเมรุมาศของทศกัณฐ์.....	๑๙
พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ.....	๒๒
พระเมรุมาศของพญาพาลี	๒๕
พระเมรุของอินทรชิต.....	๒๘
พระเมรุของบรรลัยจักร.....	๓๑
เมรุของนกสดาอยู่.....	๓๔

บทที่	หน้า
๔	๔๗
๕	๕๕
บรรณานุกรม	๕๗
ภาคผนวก	๕๙
ประวัติผู้วิจัย	๖๗

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๑	แผนผังพระเมรุกรมหลวงโยธาทิพ หรือ สมเด็จพระรูป	๘
๒	พระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์ (สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๔)	๑๓
๓	พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔)	๑๔
๔	จิตรกรรมห้องที่ ๑๗ พระเมรุมาศของท้าวทศรถ	๑๖
๕	พระเมรุมาศของท้าวทศรถ : ภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณที่หน้าบรรพ ด้านทิศตะวันออกและพระโกศประดิษฐานบนพระเบญจาสูง ๓ ชั้น	๑๗
๖	พระเมรุมาศของท้าวทศรถ : พระที่นั่งทรงธรรม	๑๗
๗	พระเมรุมาศของท้าวทศรถ : ระทวยอดมณฑป	๑๘
๘	พระเมรุมาศของท้าวทศรถ : ชาวประโคมและเหล่านางสนม ในเครื่องแต่งกายไว้ทุกข์	๑๘
๙	จิตรกรรมห้องที่ ๑๑๓ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์	๑๙
๑๐	พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ : หน้าบรรพलयเทพนมและชั้นพรหมพักตร์ ต่อด้วยยอดปราศรัยคั่นกุศลและยอดฉัตร	๒๐
๑๑	พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ : ราชวัตรเขียนภาพจิตรกรรม ประดับฉัตร และสัตว์หิมพานต์ที่ใช้ในกระบวนแห่พระบรมศพ	๒๐
๑๒	พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ : โรงมหรสพสลัปล้นระหว่างโรงระทวยอดมณฑป	๒๑
๑๓	พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ : การแสดงหนังใหญ่	๒๑
๑๔	พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ : การแสดงโขน	๒๒
๑๕	จิตรกรรมห้องที่ ๑๕๓ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ	๒๒
๑๖	พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ : เรือนยอดพระเมรุมาศ ทำเป็นชั้นซ้อน ๕ ชั้น	๒๓
๑๗	พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ : พระโกศบนพระจิตกาธาน ประดับมัลลย์เครื่องสด	๒๔
๑๘	พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ : รั้วปูนกึ่งไม้ปิดทอง ประดับฉัตร ๗ ชั้นที่มุม	๒๔
๑๙	จิตรกรรมห้องที่ ๒๗ พระเมรุมาศของพญาพาลี	๒๕
๒๐	พระเมรุมาศของพญาพาลี : พระเมรุมาศทรงปราสาทยอดมณฑป หน้าบรรพเปิดโล่ง	๒๖
๒๑	พระเมรุมาศของพญาพาลี : พระจิตกาธานและพระโกศกำลังลูกไหม้	๒๗
๒๒	พระเมรุมาศของพญาพาลี : รั้วล้อมรอบพระเมรุมาศ เป็นรั้วแบบทึบ	๒๗

ภาพที่	หน้า
๒๓ จิตรกรรมห้องที่ ๘๑ พระเมรุของอินทราชิต	๒๘
๒๔ พระเมรุของอินทราชิต : พระเมรุถูกปูพื้นด้วยวัสดุจักสาน บริเวณทางเข้าขนาดด้วยเสาสูง	๒๙
๒๕ พระเมรุของอินทราชิต : พระที่นั่งทรงธรรม ด้านทิศตะวันตก.....	๓๐
๒๖ พระเมรุของอินทราชิต : โรงมหรสพทั้งสองโรง ทางด้านทิศเหนือ	๓๑
๒๗ จิตรกรรมห้องที่ ๑๔๕ พระเมรุของบรรลัษย์จักร.....	๓๒
๒๘ พระเมรุของบรรลัษย์จักร : พระเมรุทรงบุษบก ยอดซ้อนกัน ๓ ชั้น พระโกศตั้งบนพระจิตกาธานดอกไม้สด	๓๓
๒๙ พระเมรุของบรรลัษย์จักร : รั้วล้อมรอบพระเมรุ เป็นรั้วไม้ที่ส่วนล่างทับ ส่วนบนเจาะเป็นช่อง ๆ	๓๓
๓๐ จิตรกรรมห้องที่ ๒๕ เมรุของนกสตายุ.....	๓๔
๓๑ เมรุของนกสตายุ ถูกวาดออกมาเป็นภาพคลี่.....	๓๕
๓๒ เมรุของนกสตายุล้อมรอบด้วยรั้วโปร่งลายกากบาท ประดับฉัตร ๕ ชั้นและ ๗ ชั้น	๓๖
๓๓ พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ กลางสระน้ำในพระราชวังบางปะอิน ที่ประดิษฐานพระศพพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๓๘
๓๔ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท.....	๓๙
๓๕ พระเมรุของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก) พ.ศ. ๒๔๗๒.....	๔๐
๓๖ พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ปีพ.ศ. ๒๔๖๕.....	๔๑
๓๗ พระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๓.....	๔๒
๓๘ พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๖๘.....	๔๓
๓๙ พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๙๓ ..	๔๓
๔๐ ภาพแสดงรั้วล้อมพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นรั้วแผ่นไม้ที่ด้านล่างและเจาะเป็นช่อง ๆ ด้านบน.....	๔๔
๔๑ พระเมรุ ๕ ยอด สมเด็จพระเจ้าฟ้าพหุรัดมณีมัย (กรมพระเทพนารีรัตน์) และสมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ ณ ท้องสนามหลวง เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๐.....	๔๕
๔๒ พระวิมานที่ประดิษฐานพระโกศพระบรมอัฐิ พระอัฐิ ที่ประดิษฐานอยู่ ด้านทิศใต้ซุ้มคูหา ด้านทิศตะวันตกของหอพระนาก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	๔๖

ภาพที่	หน้า
๔๓	วิมานห้ายอด พระอุโบสถวัดดุสิตาราม จิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ ๑-๓..... ๕๓
๔๔	พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวง ปีพ.ศ. ๒๔๖๔..... ๖๓
๔๕	พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ปี พ.ศ. ๒๔๖๔..... ๖๓
๔๖	พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ปีพ.ศ. ๒๔๖๔..... ๖๔
๔๗	พระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงสุทธาทิพยรัตน์ สุขุมขัตติยกัลยาวัตี กรมหลวงศรี รัตนโกสินทร์ ปีพ.ศ. ๒๔๖๖..... ๖๔
๔๘	พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๘..... ๖๕
๔๙	พระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ปีพ.ศ. ๒๔๗๒..... ๖๕
๕๐	พระเมรุสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังสีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ปีพ.ศ. ๒๔๗๒..... ๖๖
๕๑	พระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ ปีพ.ศ. ๒๔๗๒..... ๖๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในสมัยโบราณการจัดการพระบรมศพต้องมีการเตรียมการหลายประการ นับตั้งแต่การปลุกสร้างพระเมรุมาศ การเตรียมเครื่องอิสริยยศ ขบวนอัญเชิญพระบรมศพ รวมถึงการแสดงมหรสพสมโภชต่าง ๆ การจัดการพระบรมศพนั้นมีหลักฐานเก่าแก่ที่สุด ปรากฏในหนังสือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาลิไท^๑

ในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงการพระบรมศพและเริ่มมีการบันทึกการพระบรมศพในสมัยอยุธยาตอนกลาง ซึ่งมีการกล่าวถึงการสร้างพระเมรุสำหรับการถวายพระเพลิง สมเด็จพระนเรศวรในแผ่นดินของสมเด็จพระเอกาทศรถ ที่มีการจดบันทึกถึงขนาดของพระเมรุว่าพระเมรุนั้นสูง ๑ เส้น ๑๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ประกอบด้วยเมรุทิศ เมรุรายประดับด้วยฉัตรทอง ฉัตรเงิน ฉัตรนาก ฉัตรเบญจรงค์และธงทิวต่าง ๆ ที่พระโกศพระบรมศพเหนือบุษบกตกแต่งด้วยกลดและจามร^๒ จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์การพระราชพิธีศพก็คงยึดถือตามธรรมเนียมปฏิบัติในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งหลักฐานต่าง ๆ ที่บันทึกถึงพระเมรุนั้นมีเพียงหลักฐานเอกสาร จนมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เริ่มมีเทคโนโลยีการถ่ายภาพเข้ามาในประเทศไทย ทำให้เกิดหลักฐานภาพถ่ายเก่า อันเป็นหลักฐานที่จัดว่าร่วมสมัยกับเหตุการณ์และมีความน่าเชื่อถือเข้ามาช่วยในงานการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลปะเป็นอย่างมาก

ภาพถ่ายพระเมรุที่เก่าแก่ที่สุด เป็นภาพถ่ายพระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์ (สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๔) เป็นภาพถ่ายพระเมรุครั้งแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพ.ศ. ๒๔๐๕^๓ ส่วนภาพถ่ายพระเมรุมาศที่เก่าแก่ที่สุดคือ พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ในปีพ.ศ. ๒๔๑๒^๔

แต่การจะศึกษาเรื่องพระเมรุมาศ ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนที่จะมีภาพถ่ายก็มีทางที่จะทำการศึกษาได้จากหลักฐานเอกสาร เช่น โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง

^๑ กรมศิลปากร, ไตรภูมิภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง(กรุงเทพฯ : อรุณอมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๖), ๗๑.

^๒ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, พันจันทนุมาศ (เจิม)(กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๐๗), ๓๖๙.

^๓ สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๑๓๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๓๐๐.

(สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก) พ.ศ. ๒๓๓๙^๕ จัดเป็นหลักฐานทางวรรณกรรมที่ร่วมสมัยกับเหตุการณ์ในครั้งนั้น ซึ่งหลักฐานวรรณกรรมที่ศึกษาได้อีกประเภทหนึ่งคือ วรรณคดี เพราะวรรณคดีนั้น นอกจากจะเป็นเรื่องราวที่แต่งขึ้นตามหลักฉันทลักษณ์แล้ว เชื่อได้ว่าย่อมมีกล่าวสอดแทรกเหตุการณ์ที่ร่วมสมัยกับการแต่งวรรณคดีนั้น ๆ ด้วย

วรรณคดีเรื่องสำคัญสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็คือ รามเกียรติ์ อันเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ ๑) ซึ่งแล้วเสร็จสมบูรณ์ในปีพ.ศ. ๒๓๕๐ มีความยาว ๑๑๗ เล่มจบบริบูรณ์ ถือได้ว่าเป็นฉบับที่มีเนื้อหาสมบูรณ์ที่สุดและถือได้ว่าวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ นี้มีความสำคัญต่อพระราชวงศ์จักรีเป็นอย่างมาก^๖ ดังที่มีการโปรดเกล้าฯ ให้วาดภาพเล่าเรื่อง รามเกียรติ์ ลงบนกำแพงพระระเบียงล้อมรอบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งแต่ต้นจนจบมีจำนวนห้องภาพทั้งสิ้น ๑๗๘ ห้อง เนื่องด้วยวัดพระศรีรัตนศาสดารามถือเป็นวัดที่สำคัญของพระราชวงศ์จักรี พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จึงทรงทำนุบำรุงมาตลอดนับตั้งแต่การก่อตั้ง ในส่วนของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พระระเบียงก็มีการลบและเขียนใหม่ทั้งหมดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๗๔ – ๒๓๙๑^๗

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีการซ่อมแซมจิตรกรรมที่พระระเบียงอีกครั้ง โดยให้มีการวาดซ่อมสีที่หลุดลอกใหม่โดยให้รักษาเค้าโครงร่างเดิมไว้ มิได้มีการลบเพื่อเขียนใหม่ดังเช่นการบูรณะในก่อนมา^๘

จากหลักฐานภาพจิตรกรรมเรื่อง รามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามซึ่งเขียนขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นได้ปรากฏภาพของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุ รวม ๗ ตอน กล่าวคือ พระเมรุมาศของท้าวทศรถ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ พระเมรุมาศของพญาพาลี พระเมรุของอินทรชิต พระเมรุของบรรลัยจักร เมรุของนกสดาญ์ ทั้งหมดมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งน่าจะเกี่ยวข้องกับฐานานุศักดิ์ของบุคคลตามเนื้อเรื่องของ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ด้วย รูปแบบที่ต่าง ๆ กันออกไปนี้ ทำให้เป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับ รูปแบบของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุ รวมถึงคติในการสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุด้วย ซึ่งผลของการศึกษาภาพจิตรกรรมเมื่อนำไปประมวลเข้ากับ

^๕ เรื่องเดียวกัน, ๘๕ – ๙๐.

^๖ ดูรายละเอียดได้ใน มลฤดี สายสิงห์, รายงานเรื่องบทบาทของรามเกียรติ์ในงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐).

^๗ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ ภาคที่ ๑ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น จำกัด, ๒๕๒๕), ๓๗.

^๘ มลฤดี สายสิงห์, รายงานเรื่องบทบาทของรามเกียรติ์ในงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น, ๓๔.

หลักฐานเอกสารอาจจะทำให้เข้าใจรูปแบบและแนวความคิดของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุที่มีการใช้งานจริงในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้

๒. ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

๒.๑ ศึกษารูปแบบของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทั้ง ๗ ตอน คือ พระเมรุมาศของท้าวทศรถ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ พระเมรุมาศของพญาพาลี พระเมรุของอินทรชิต พระเมรุของบรรลัยจักร เมรุของนกสตายุ

๒.๒ ศึกษาคติฐานันดรศักดิ์ของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๓. ประโยชน์ของการศึกษา

๓.๑ ได้ทราบรูปแบบของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทั้ง ๗ ตอน คือ พระเมรุมาศของท้าวทศรถ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ พระเมรุมาศของพญาพาลี พระเมรุของอินทรชิต พระเมรุของบรรลัยจักร เมรุของนกสตายุ

๓.๒ ได้ทราบคติฐานันดรศักดิ์ของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๔. สมมติฐานของการศึกษา

๔.๑ ที่มาของรูปแบบพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้นน่าจะมาจากหลักฐานทางเอกสารที่มีการบันทึกถึงการสร้างพระเมรุในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ผสมผสานเข้ากับรูปแบบศิลปะที่เป็นลักษณะเฉพาะในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย

๔.๒ รูปแบบของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สามารถสะท้อนรูปแบบของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีการใช้งานจริงได้

๔.๓ ฐานันดรศักดิ์ของบุคคลนั้นส่งผลโดยตรงและแสดงออกอย่างชัดเจนในรูปแบบพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุที่มีลักษณะที่แตกต่างกันดังที่สะท้อนออกมาในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๕. ขอบเขตของการศึกษา

๕.๑ ศึกษาเฉพาะรูปแบบของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยไม่ได้มุ่งเน้นการศึกษาในเรื่องของเครื่องอิสริยยศที่ใช้ประกอบในการพระราชพิธี ราชรถ พระโกศและโกศซึ่งจะกล่าวถึงเพียงเพื่อประกอบการพิจารณาร่วมกับรูปแบบของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุเท่านั้น

๖. คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

เมรุ หมายถึง สถานที่ปลงศพ เผาศพ เป็นคำซึ่งได้รับอิทธิพลจาก หนังสือไตรภูมิพระร่วง ถ้าเป็นราชาศัพท์ใช้ว่า พระเมรุ ซึ่งแบ่งตามฐานานุศักดิ์ได้อีก ดังต่อไปนี้

๑. พระเมรุมาศ คือ พระเมรุขนาดใหญ่ ลักษณะเป็น “กุฎาคาร คือ เรือนยอด” หมายถึงเรือนซึ่งหลังคาต่อเป็นยอดแหลม พระเมรุมาศ สมัยโบราณนิยมสร้างเป็น ยอดปราสาท มีพรหมพักตร์ หรือไม้ก็ได้

พระเมรุมาศ เสมือนโรงพระราชพิธีพระบรมศพทั้งหมดคือ เป็นสถานที่พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม สดับปกรณ์ เลี้ยงพระและเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ราชวงศ์และข้าราชการที่มาในงานพระบรมศพ

พระเมรุมาศ เป็นอาคารปกป้องกันแดด ฝน ให้แก่ พระเมรุทอง พระเมรุมาศใช้ในพระราชพิธีพระบรมศพสำหรับ การตาย ที่ใช้ราชาศัพท์ว่า สวรรคต เช่น พระมหากษัตริย์ พระอัครมเหสี พระบรมราชินี พระราชชนนี พระบวรราชเจ้า(อุปราชวังหน้า) พระบรมโอรสาธิราช เป็นต้น^๕

พระเมรุทอง คือ เมรุทำด้วยทองปิดทองกระดาศทอง หรือ ทองน้ำตะโก “พระเมรุทอง” เป็นที่ตั้งพระเบญจาทองคำรองรับพระบรมโกศภายใต้ฉัตรพญามเหศวตฉัตร หากพระบรมราชวงศ์ที่ฐานานุศักดิ์ลดลง จำนวนชั้นของเศวตฉัตรก็ลดลงเป็น ๗-๕ ชั้น แต่ถ้าไม่ใช่ฉัตรเก้าชั้นหรือ นพปฎลมหาเศวตฉัตร พระเบญจาทองคำไม่ตั้งหรือชั้นพระเบญจาลดเล็กน้อย

พระเมรุทอง โดยทั่วไปนิยมเป็นกุฎาคารหรือเรือนยอด ทรงบุษบกหรือทรงมณฑป พระเมรุทอง ตั้งภายในพระเมรุมาศ พระเมรุทองสูงประมาณ ๒๐ เมตร พระเมรุทองใช้งานงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นครั้งสุดท้ายตามโบราณราชประเพณี

พระเมรุทอง เลิกใช้นับแต่พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา

^๕ สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, ๔๗.

๒. พระเมรุ ลักษณะทั่วไปเช่นเดียวกับพระเมรุมาศ แต่ขนาดเล็กลงเพราะเมรุใช้สำหรับพระราชวงศ์ที่ทรงฐานานุศักดิ์เมื่อตายใช้ราชาศัพท์ ทิวคต หรือ ลี้นพระชนม์ ในพระเมรุไม่มีพระเมรุทอง^{๑๑}

๗. ขั้นตอนการศึกษา

๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ เช่น เอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างพระเมรุมาศตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ศึกษาภาพถ่ายเก่า รวมถึงภาพงานจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระเมรุมาศ

๗.๒ สืบค้นเก็บข้อมูลภาคสนามที่ภาพจิตรกรรมฝาผนังรอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามและถ่ายภาพ

๗.๓ สังเคราะห์ข้อมูล โดยการจัดระเบียบข้อมูลทั้งทางด้านเอกสารและภาพถ่าย เพื่อง่ายต่อการค้นคว้าและดำเนินการศึกษา

๗.๔ จัดพิมพ์และเสนอผลงานการศึกษาออกมาเป็นรูปเล่มโครงการวิจัย

๘. วิธีการศึกษา

๘.๑ ศึกษาจากหลักฐานเอกสารต่าง ๆ นำมาประมวลเข้ากับหลักฐานภาพพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง รามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๘.๒ วิเคราะห์จากหลักฐานทั้งเอกสารและหลักฐานภาพพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง รามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๘.๓ สรุปผลการศึกษาวิจัยและตั้งข้อเสนอแนะของการวิจัย

---

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, ๔๘.

บทที่ ๒

หลักฐานการสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุ สมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

๑. หลักฐานการสร้างพระเมรุมาศและพระเมรุสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานเอกสารที่บันทึกเกี่ยวกับการจัดการพระบรมศพและพระศพหลายครั้ง แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะหลักฐานเอกสารที่บันทึกเกี่ยวกับการสร้างพระเมรุมาศ

รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดเกล้าฯ ให้จัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยบำเพ็ญพระราชกุศลแล้วให้จัดแต่งการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเจ้าหลวง ตกแต่งประดับประดาสวยงามเป็นพิเศษ พระเมรุมาศสูง ๑ เส้น ๑๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ประกอบด้วยเมรุทิศ เมรุรายประดับด้วยฉัตรทอง ฉัตรเงิน ฉัตรนาก และฉัตรเบญจรงค์ และธงทิวต่าง ๆ ที่พระโกศพระบรมศพเหนือบุษบกตกแต่งด้วย กลด จามร^๑

รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา

สมเด็จพระเพทราชา โปรดเกล้าฯ ให้แต่งการพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยพระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้สร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่สูง ๓ เส้น ชื่อ ๘ วา เมรุทิศ เมรุแทรกชื่อ ๕ วา ตกแต่งอย่างวิจิตรพิสดาร ใช้เวลาสร้างประมาณ ๘ เดือน^๒

รัชกาลสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงสรศักดิ์)

เมื่อสมเด็จพระเพทราชาสวรรคต ณ พระที่นั่งบรมยงค์รัตนานันทมหาปราสาท สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมศพสมเด็จพระเพทราชาไว้ ณ พระที่นั่งบรมยงค์รัตนานันท์ จัดการสร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ชื่อ ๗ วา ๒ ศอก ประกอบด้วยเมรุแทรกเมรุทิศ สามข้าง ๑ เดือน จึงเสร็จ^๓

^๑ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), ๓๖๙.

^๒ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๐๕), ๔๑๑-๔๑๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, ๕๕๒-๕๕๓.

รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ

ปีศักราช ๑๐๖๙ ปีกุน นพศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่ชื่อ ๗ วา ๑ ศอก ๑ คืบ สูง ๒ เส้น ๑๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ดำเนินการอยู่ ๑๑ เดือน จึงเสร็จ^๔

และในรัชกาลเดียวกันนี้ ยังได้มีการจัดการพระศพ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ พระขนิษฐาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยได้จัดสร้างพระเมรุชื่อยาว ๕ วา ๒ ศอก สูง ๒๐ วา ๒ ศอก ใช้เวลาดำเนินการอยู่ ๖ เดือนจึงเสร็จ^๕

รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ในรัชกาลนี้มีการจัดการถวายพระเพลิงพระศพเจ้าฟ้าอภัย ทรงพระกรุณาให้จัดสร้างพระเมรุขนาดเล็ก ชื่อ ๕ วา ๒ ศอก ดำเนินการอยู่ ๑๐ เดือน^๖

นอกจากเอกสารพงศาวดารที่กล่าวมาแล้ว ยังมีเอกสารสำคัญในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย คือ กฎหมายงานพระบรมศพ เป็นจดหมายเหตุเรื่องงานพระศพเจ้าฟ้าสุดาวดี กรมหลวงโยธาเทพ พระมเหสีของพระเพทราชา สิ้นพระชนม์เมื่อปีพ.ศ. ๒๒๗๘ ตรงกับรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ หลักฐานชิ้นนี้แสดงถึงแบบแผนงานพระเมรุเกี่ยวกับขั้นตอนการพระราชพิธี ทั้งยังมีแผนผังของพระเมรุและแสดงสถานที่ประดิษฐานพระศพอย่างชัดเจน^๗

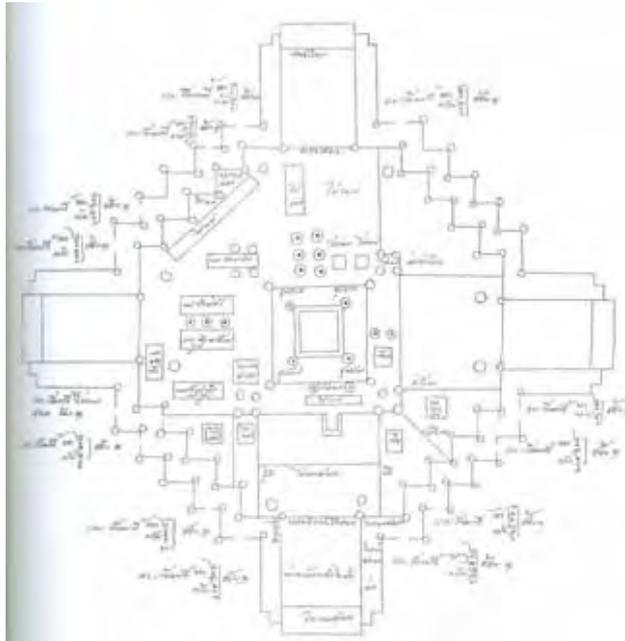
จากเอกสารดังกล่าว จะเห็นว่า พระเมรุในครั้งนั้นสร้างเป็นอาคารทรงจตุรมุข ทุกมุขมีการเพิ่มมุม ภายในมีเสาจำนวนมากสำหรับรองรับหลังคา และจะเห็นตำแหน่งที่น่าจะเป็นที่ตั้งหรือที่นั่งของพระสงฆ์ที่มาประกอบพิธี รวมถึง ตำแหน่งการวาง ชุมสาย หรือเครื่องสูงที่ใช้ประกอบพระอิสริยยศด้วย

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๕๘๑.

^๕ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), ๓๖๙.

^๖ กรมศิลปากร, งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : อรุณอมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), ๗๐.

^๗ ดูรายละเอียดได้ใน เกียรติกร เกิดศิริ, งานพระเมรุ : ศิลปะสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่อง(กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, ๒๕๕๒), ๙๒ - ๑๑๐.

ภาพที่ ๑ แผนผังพระเมรุกรมหลวงโยธาทิพ หรือ สมเด็จพระรูป

ที่มา : เกரியงไกร เกิดศิริ, งานพระเมรุ : ศิลปะสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม
เกี่ยวเนื่อง(กรุงเทพฯ : อูษาคเนย์, ๒๕๕๒), ๑๐๗.

นอกจากเอกสารดังกล่าวแล้วยังมี คำให้การขุนหลวงหาวัด บันทึกปากคำจากเฉลยศึก
หลังเสียกรุงครั้งที่ ๒ ได้กล่าวถึงรายละเอียดของพระเมรุมาศและพระเมรุ อันแบ่งตามฐานานุศักดิ์
เป็นพระเมรุเอก โท ตรี โดยเฉพาะพระเมรุเอกหรือพระเมรุมาศสำหรับพระมหากษัตริย์แวดล้อม
ไปด้วยเครื่องประกอบต่าง ๆ อย่างวิจิตรอลังการ ดังนี้

พระเมรุเอก

พระเมรุเอก เสาขาว ๒๐ วา ซื่อยาว ๗ วา ทรงตั้งแต่ฐานบัตถึถึงยอดตรี ๔๐ วา มียอด
ปราสาทใหญ่ ๑ ฐานปราสาทมีชั้นแว่นฟ้ารับสองชั้น ถัดชั้นแว่นฟ้าลงมามีรูปพรหมพักตร์ประดับยอด
ฐาน ถัดมามีรูปเทพนมรอบ ถัดมามีรูปป่อสุรแบกถาดนัตรอบถาดนัต ตามช่องซุ้มคฤหาศคารน้อย ๆ
นั้น มีรูปเทพสถิตยประจำอยู่ทุกช่อง แลมุขคฤหาศคารใหญ่ เป็นหน้ามุขซ้อน ๒ ชั้นทั้ง ๔ มุข ๆ
นั้นมียอดปราสาทย่อม ๆ ตั้งอยู่บนหลังคามุขทั้ง ๔ ทิศ ซึ่งเรียกว่าเมรุชีกนั้น ที่ระหว่างมุขใหญ่ใน
ร่วมมณฑปที่ย่อเก็จนั้นมียอดปราสาทย่อม ๆ ตั้งอยู่ตามระหว่างมุขนั้นทั้ง ๔ ทิศ ที่เรียกว่า เมรุแขก
แล้วมีหลังคาใหญ่ซ้อนสองชั้นรองหลังคาเมรุชีกนั้น ๆ เป็นมุขยาวออกมาทั้ง ๔ ทิศ ที่อกไก่บน
หลังคามุขยาวทั้ง ๔ ก็มียอดปราสาทตั้งเป็นระยะห่างกันศอกหนึ่งเป็นแถวไปทั่วทุกมุข ได้หน้าบรรณ
มุขนั้นเป็นซุ้มคูหา ตามอกไก่และเชิงกลอน มีคิริบสิงห์คิริบครุฑทับหลังคาทั้งสี่ ตามเชิงกลอน
น้ำตกมีพวงมะโหดโคมเพ็ชร ห้อยตามมุขใหญ่เล็ก และมณฑป มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ นาคสดุ้ง
พร้อมสารพางค์ ที่ฝาเมรุมีช่องบัญชาทุกห้อง หลังบัญชาจะมีช่อมณฑปมณฑปนพศูล หว่างบัญชาจะมี

เสวยอเก็จประกอบนอกฝา ต้นเสามีกาบพรหมศร กลางเสามีตาบประจำยามรัต ปลายเสาเปนกาบกลีบ บัวทรงเครื่อง บนปลายเสามีทวยนาครับเชิงกลอน ยอดปรางค์และหลังคาหน้ามุข ซ่อฟ้า ไบระกา บราลี ฝาหน้าบัณฺฑร จรณา ลำยอง ล้วนแต่หุ้มดีบุกทองน้ำตะโกทั้งสิ้น ภายในพระเมรุเปนพื้นขาวเขียนลายทอง ข้าวบิณฑ์ เทพนม เพดานดาษผ้าขาว เขียนลายดาวทอง เปนนระยะทั่วไป บานพระบัณฺฑรฝ้ายนอก เขียนลายรดน้ำทองน้ำตะโก ฝ้ายในเขียนรูปเทพบุตร เทพธิดา ในกลางพระเมรุมีพระเมรุทองยอดมณฑปนพสุรย์สูง ๑๐ วา มีซุ้มคูหาหน้ารวงผึ้ง ครีบลึงห้อยลงมาตามเสาเมรุทอง ที่ซุ้มคูหาหน้ามุขใหญ่ ทั้งสี่ด้าน นั้น มีม่านผ้าแดงรอยทองปิดบังแดดในระหว่างพระเมรุทองตั้งพระเบญจาทองคำรับพระบรมโกษฐ ที่เพดานพระเมรุทองนั้น แขนงพระมหานภดลเศวตฉัตร ตามชั้นพระเบญจาทองตั้งเครื่องสักการบูชาแต่ล้นพานทองคำรองรับพุ่มข้าวตอกดอกไม้ รอบฐานพระเบญจาทอง มีรูปปักเป็นเทวดานั่งพับพระนางเชิงถือเครื่องสูงทุกอย่าง ตามรอบฐานปูนภายนอกพระเมรุ ตามมุมระหว่างมุขทั้งสี่มีซุ้มมณฑปกินนรและเทพยตามุมละสองซุ้ม ตามฐานพระเมรุตีตะเรือกไม้ไผ่รอบพระเมรุที่สุดฐานเรือกพระเมรุ มีราชวัติทึบแฝงเขียนเรื่องรามเกียรติ์ แล้วปักฉัตรทองนาคเงินอย่างละเก้าชั้น ปกรายไปตามราชวัติที่รอบพระเมรุ หลังราชวัติทึบมีสามสร้างรอบพระเมรุ

ที่มุมสามสร้างทั้งสี่ทิศ มีพระเมรุยอดปรางค์ทั้งสิ้นทุกทิศ กลางสามสร้างระหว่างเมรุทิศ เปนประตู ๆ ทั้ง ๔ ด้านตรงกับมุขเมรุใหญ่ บนซุ้มประตูทั้ง ๔ ด้านเปนพระเมรุยอดปรางค์ แจ่มประตูเมรุภายนอกมีรูปป่อสุรกุมภณทัยักษ์ใหญ่ยืนถือกระบองรักษาประตู ประตูละคู่ ๔ ประตู เป็นยักษ์ ๘ ยักษ์ ภายนอกสามสร้างมีรูปสัตว์วิบุตยทุก สัตว์ตามหลัง สามสร้างรอบพระเมรุหน้าโรงรูปสัตว์ มีราชวัติทรงเครื่องทำด้วยไม้จริงล้อมรอบสามสร้างราชวัติหน้าราชวัติทรงเครื่องราชวัติมีไม้ไผ่แลปักฉัตรเบญจรงค์เปนนระยะล้อมรอบพระเมรุอีกชั้นหนึ่ง ต้นกัลปพฤกษ์ตั้งทั้ง ๘ มุมรอบพระเมรุ หน้าพระเมรุมีระชาใหญ่สำหรับดอกไม้เพลิงสูง ๑๒ วา ลิบกษัตริย์นั้น ๆ มียอดมณฑปทั้งสิ้น ระหว่างระชาโรงระชา ๑๕ โรง หน้าระชาใหญ่มีเสาไม้สามต่อ ๑๒ ต้น เสาต่ำยลวด ๔ ต้น เสาทกคะเมนเท้าซี้ฟ้า ๔ ต้น เสาอื่นลำแพน ๔ ต้น รวมเปน ๑๒ ต้น หน้าเสาไม้สามต่อมีไม้ลอยลวด เลอลวดลังกา มีคมดาบค้อน นอนหอกดาบ ลอดบัวเพลิง กะอ้วกแทงควาย กุลาตีไม้ โมงครุฑ การเล่นอีกหลายอย่างต่าง ๆ แลมีโขน หุ่น จั้วละคร สิ่งละสองโรง ละครชาตรี เทพทอง มอญรำ เพลงปรบไก่ เสภา เล่านิยายอย่างละโรง พระเมรุเอกมีอาคารตั้งกล่าวมาแล้วนั้น

พระเมรุโท

พระเมรุโท ชื่อห้าวา เสายาว ๑๗ วา ระชาใหญ่สูง ๑๐ วา ๑๔ ระชา มียอดมณฑปเหนือสองระชา ใต้สองระชา กลาง ๑ ระชา เปนยอดป้อม ยอดปรางค์ทิศแขกไม่มี หลังคาสี่มุข บราลีไม่มี หน้าพรหมพิกตรรอบยอดปรางค์ไม่มี พระเมรุทองสูง ๗ วา อยู่ภายในเมรุใหญ่

พระเมรุตรี

พระเมรุตรี ชื่อ ๔ วา เสายาว ๑๕ วา ระชาใหญ่ ๑๒ คัน สูง ๘ วา มียอดป้อมทั้งสิ้น ปรางค์ยอดทิศแขกไม่มี พรหมพิกตรรูปสัตว์ไม่มี ยักษ์ที่ประตู ไม่มี พระเมรุทองภายในไม่มี เมรุทิศเปนยอดนพศูลซุ้มประตูเปนยอดนพศูล ซุ้มเทวดาไม่มี

^๔ คำให้การขุนหลวงหาวัด, (นนทบุรี : โครงการเลือกสรรหนังสือ มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช, ๒๕๔๗), ๒๒๗-๒๒๘.

เมื่อพิจารณาหลักฐานพงศาวดารที่กล่าวถึงงานพระเมรุของแต่ละรัชกาลนั้น จะมีเนื้อหาที่กล่าวถึงสถาปัตยกรรมพระเมรุมาศหรือพระเมรุอยู่ไม่มาก จะกล่าวถึงเพียงขนาดความสูง และระยะเวลาการก่อสร้าง ไม่ได้ให้รายละเอียดเท่าใด เมื่อเปรียบเทียบข้อความจากพงศาวดารกับ คำให้การขุนหลวงหาวัดในส่วนที่กล่าวถึงพระเมรุเอก โท ตรี จะเห็นว่ามีข้อแตกต่างเรื่องความ ยาวของชื่อพระเมรุเอกที่ไม่ตรงกันกับที่ระบุในพงศาวดาร แต่ส่วนประกอบอื่นที่ล้วนตรงกันคือ การมีเมรุทิศและเมรุแทรก รวมถึงการให้ตกแต่งพระเมรุอย่างวิจิตร ซึ่งหลักฐานในส่วนนี้มี อิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นอย่างมาก

๒. หลักฐานเอกสารเกี่ยวกับการสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

หลักฐานเอกสารเกี่ยวกับการสร้างพระเมรุมาศในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จะกล่าวถึง เฉพาะ หลักฐานการสร้างพระเมรุมาศก่อนที่จะมีเทคโนโลยีภาพถ่ายเข้ามาบันทึกเหตุการณ์พระ ราชพิธีการถวายพระเพลิงพระบรมศพที่ทำให้หลักฐานเกี่ยวกับรูปแบบสถาปัตยกรรมมีความ ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

หลักฐานเกี่ยวกับการสร้างพระเมรุมาศที่สำคัญในรัชสมัยนี้คือ โคลงถวายพระเพลิง พระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง (สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก) พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุนทร^๕ ในที่นี้จะยกเฉพาะโคลงบทที่บรรยายเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพระเมรุมาศ ดังนี้

(๒๖) กำหนดเมรุทิศถ้วน	อัษฎา
รายรอบเมรุเอกา	ใหญ่ชั้น
ยลปราสาทกุฎาปรา	กฏเมฆ
รายรอบกระเบื้องนั้น	แบ่งไว้จึ่งหะงาม
(๒๗) เมรุแทรกเมรุทิศทั้ง	เมรุกลาง
สวมเครื่องเรื่องรองวาง	เรือฟ้า
บนดาสสุพรรณพาง	ทองสุก
สรรพสิ่งผจงจำ	แจ่มแจ้งจรัสหล
(๒๘) นพศูลพรหมภักตรเพียง	ภักตรพรหม
มุขระเห็ดเทิดธารลม	ลิ่วไม้
แลพ้อกอใจชม	ชาวราชฎ์
กระจิ่งคั่นสรรใส่ไว้	นาคย้วยทวยทอง

^๕ อ่านรายละเอียดได้ใน กรมศิลปากร, โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง พระนิพนธ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุนทรและตำหนักแพ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๒).

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยมีการจัดสร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ยอดปราสาทเต็มอัตราตามอย่างโบราณราชประเพณี^{๑๒}

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้เร่งสร้างพระเมรุมาศให้ทันในฤดูแล้ง ขนาดความสูง ๒ เส้น มีปราสาท ๕ ยอด ภายในมีพระเมรุทองสูง ๒๐ วา จัดสร้างตั้งแต่เดือน ๑๑ มา ๘ เดือน จึงแล้วเสร็จ มีการจัดเบญจาทองรองพระบรมโกศ มีเมรุทิศทั้ง ๘ มีราชวัติ ๒ ชั้น มีฉัตรเงิน ทอง นาก ที่ราชวัติชั้นใน ส่วนราชวัติชั้นนอกประดับด้วยฉัตรเบญจรงค์ มีระทาดอกไม้เพลิง สูง ๑๒ วา ๑๖ ระยะเวลา มีเครื่องประดับประดาครบตามเยี่ยงอย่างประเพณีพระบรมศพมาแต่ก่อนทุกประการ^{๑๓}

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานเอกสารแล้วจะพบว่า รูปแบบของพระเมรุมาศนั้นได้รับการสืบทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นหลัก ๆ กล่าวคือ การทำพระเมรุมาศยอดปราสาทมีพรหมพักตร์นั้นถือได้ว่าเป็นพระเมรุมาศที่มีฐานานุศักดิ์สูงที่สุด นอกจากนี้ยังต้องมีเมรุทิศ เมรุแทรก ยอดปราสาท และรายรอบพระเมรุมาศด้วยรั้วราชวัติ ฉัตร เครื่องสูงนานาประการ รวมไปถึง ระทาดอกไม้ขนาดใหญ่อีกด้วย

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้มีการถ่ายภาพพระเมรุเป็นครั้งแรกในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์ (สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๔) ทำให้ได้เห็นภาพของพระเมรุมาศ พระเมรุ ได้อย่างชัดเจนมากขึ้นกว่าที่จดบันทึกในหลักฐานเอกสาร

๓. หลักฐานภาพถ่ายเก่าเกี่ยวกับการสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ภาพถ่ายพระเมรุครั้งแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ โดยเป็นภาพพระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์ (สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๔) (ภาพที่ ๒)

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, ๑๒๓- ๑๒๗.

^{๑๓} กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖), ๔๔๔-๔๔๕.

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระพระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์เป็นพระเมรุทรงปราสาทยอดปรางค์ มีมุขยื่นออกมาทั้งสี่ด้าน ยอดปรางค์ประดับนภศูลนั้นตั้งอยู่บนชั้นหลังคาลาดซ้อนกัน ๕ ชั้น ประดับด้วยซุ้มทรงจั่วตามขนาดของเก็จ อันเรียกว่า บรรพแถลง

พระเมรุถูกล้อมรอบด้วยทับเกษตรหลังคาลาด และล้อมด้วยรั้วโปร่งลายตารางคั่นด้วยฉัตรโลหะเป็นระยะ ๆ ในภาพจะเห็นระทากที่กำลังก่อสร้างอยู่จึงไม่เห็นส่วนยอดระทากที่จะต้องทำเป็นรูปมณฑป

ภาพที่ ๒ พระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์ (สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๔)

ที่มา : สมภาพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๐๔.

ส่วนภาพถ่ายพระเมรุมาศภาพแรกคือ ภาพพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) เป็นพระเมรุมาศซึ่งมีพระเมรุทองอยู่ภายใน พระเมรุมาศองค์นี้นับเป็นพระเมรุมาศแบบโบราณราชประเพณีของกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์องค์สุดท้าย

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเมรุมาศทรงปราสาทยอดปรางค์ มีมุข ๔ ด้าน ส่วนของเครื่องยอดนั้นเป็นชั้นซ้อนที่ทำเป็นเสาตั้งคานทับ ต่อเนื่องกัน ๗ ชั้น ยอดบนสุดคือปรางค์ประดับนภศูล มีเมรุทิศทรงปราสาทยอดปรางค์ลักษณะเดียวกับพระเมรุมาศ บริเวณประตูทางเข้าออกมีรูปยักษ์เป็นทวารบาล ๒ ตน รั้วล้อมรอบบริเวณเป็นรั้วโปร่ง คั่นด้วยฉัตรโลหะเป็นระยะ ในส่วนของพระที่นั่งทรงธรรมไม่มีปรากฏในภาพ อาจเป็นเพราะภายในพระเมรุใหญ่นั้นใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ อยู่ภายในนั้นแล้ว ดังเห็นได้จาก แผนผังพระเมรุกรมหลวงโยธาเทพ (ภาพที่ ๑)

ภาพที่ ๓ พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔)

ที่มา: สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๐๕.

กล่าวโดยสรุปได้ว่า รูปแบบของพระเมรุสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้นได้สืบทอดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมมาจากพระเมรุในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีหลักฐานคือ กฎหมายงานพระบรมศพ เป็นจดหมายเหตุเรื่องงานพระศพเจ้าฟ้าสุดาวดี กรมหลวงโยธาเทพและคำให้การขุนหลวงหาวัด ที่กล่าวถึงรูปแบบพระเมรุทั้งพระเมรุเอก โท ตรี คือการสร้างพระเมรุในรูปแบบอาคารทรงจัตุรมุข ยอดปราสาท แต่ก็มีรายละเอียดบางประการที่หายไป ไม่ปรากฏในพระเมรุสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อันได้แก่ ไม่ปรากฏการสร้างรูปพรหมพักตร์ที่ส่วนยอดปราสาทของพระเมรุใหญ่ในพระเมรุมาศของรัชกาลที่ ๔ ซึ่งการทำรูปพรหมพักตร์นั้นน่าจะปรากฏเป็นครั้งสุดท้ายในพระเมรุถวายพระเพลิงพระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมชนกนาถ ซึ่งปรากฏหลักฐานในบทโคลง

การแบ่งฐานันดรของพระเมรุออกเป็นพระเมรุเอก โท ตรี นั้น รูปพรหมพักตร์เป็นส่วนประกอบหนึ่งที่สำคัญที่จะปรากฏแต่เฉพาะพระเมรุเอก เมื่อไม่มีพรหมพักตร์ในพระเมรุของพระมหากษัตริย์ช่วงตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมาถึงรัชกาลที่ ๔ ที่เห็นได้จากภาพถ่ายอย่างชัดเจนว่า ไม่มีการทำพรหมพักตร์อีกแล้ว ดังนั้น รูปพรหมพักตร์ จึงไม่ได้ใช้ในการแบ่งฐานานุศักดิ์ระหว่างพระเมรุเอก กับพระเมรุโท หรือ ตรี ได้อีกต่อไป และหลังจากสมัยรัชกาลที่ ๔ แล้ว ก็ไม่มีการสร้างพระเมรุใหญ่ที่มีพระเมรุทองอยู่ภายในอีกต่อไป รูปแบบของพระเมรุที่ใช้ถวายพระเพลิงในรัชกาลต่อ ๆ มา ก็มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่หลากหลายออกไปเป็นอย่างมาก

บทที่ ๓

รูปแบบและคติของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง รามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

รามเกียรติ์ วรรณคดีเรื่องสำคัญสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ ๑) มีความยาว ๑๑๗ เล่มจบบริบูรณ์ ถือได้ว่าเป็นฉบับที่มีเนื้อหาสมบูรณ์ที่สุดและถือได้ว่า วรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ นี้มีความสำคัญต่อพระราชวงศ์จักรีเป็นอย่างมาก^๑ ดังที่มีการโปรดเกล้าฯ ให้วาดภาพเล่าเรื่อง รามเกียรติ์ ลงบนกำแพงพระระเบียงล้อมรอบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งแต่ต้นจนจบมีจำนวนห้องภาพทั้งสิ้น ๑๗๘ ห้อง

จากหลักฐานภาพจิตรกรรมเรื่อง รามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามซึ่งเขียนขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นได้ปรากฏภาพของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุ รวม ๗ ตอน กล่าวคือ พระเมรุมาศของท้าวทศรถ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ พระเมรุมาศของพญาพาลี พระเมรุของอินทรชิต พระเมรุของบรรลัยจักร เมรุของนกสดา

โดยในการศึกษาครั้งนี้ จะนำเสนอรูปแบบของพระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ เรียงไปตามฐานานุกรมศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม ดังนี้

๑. พระเมรุมาศของท้าวทศรถ

พระเมรุมาศของท้าวทศรถเป็นจิตรกรรมห้องที่ ๑๗ จิตรกร คือ นายเส็ง อ่อนงามพร้อม เขียนเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๒ จิตรกรบูรณะ คือ นายโหมต ว่องสวัสดิ์ เขียนเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๖ คำบรรยายตามแผ่นจารึก คือ ท้าวทศรถสิ้นพระชนม์ตั้งพระเมรุมาศท้าวทศรถ พระฤๅษีห้ามไม่ให้นางไภยเกษีและพระพรตขึ้นไปชมมาพระศพ^๒

ภาพจิตรกรรมตอนนี้กล่าวถึงตอน ท้าวทศรถสวรรคต และมีการสร้างพระเมรุมาศสำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพ ในภาพจะเห็นพระฤๅษีห้ามไม่ให้นางไภยเกษีและพระพรตขึ้นไปชมมาพระบรมศพ ดังความในเรื่อง รามเกียรติ์ ว่า

^๑ ดูรายละเอียดได้ใน มลฤดี สายสิงห์, รายงานเรื่องบทบาทของรามเกียรติ์ในงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐).

^๒ บรรยายภาพตามแผ่นจารึก ตามฐานันดรศักดิ์ของท้าวทศรถแล้ว ต้องใช้คำว่า สวรรคต

“เมื่อนั้น
 ทั้งสูมน์ตันเสนา
 ครั้นรู้ว่าพระองค์สวรรคต
 ก็ตามพระสิทธาขึ้นไป
 ครั้นถึงห้องแก้วสุรกานต์
 ให้เฝ้าสุคนธวาริ
 ใฝ่สาครรัตน์โสรจสรง
 ประดับเครื่องทองลงการ
 ครั้นเสร็จเชิญเข้าพระโกศแก้ว
 เนื้อแทนพรายพรรณสุวรรณรัตน์
 นางสนมทกหมื่นสี่พัน
 ชาวประโคมก็ประโคมทุกนาที

สองพระอาจารย์ผานกล้า
 อำมาตย์มาตยานอกใน
 ต่างตนกำสรตสะอื่นให้
 ดั่งไพชยนต์ร์ตันรูจี
 องค์พระอาจารย์ทั้งสองศรี
 อันมีกลิ่นตลบโอฬาร
 ชำระศพองค์บรมนาถา
 โดยศพพระมหาจักรพรรดิ
 แล้วตั้งภายใต้เศวตฉัตร
 เครื่องสูงเป็นชั้นรุจี
 โศกจาบัลย์อิงมี
 มิได้เว้นว่างเวลา”^๓

ภาพที่ ๔ จิตรกรรมห้องที่ ๑๗ พระเมรุมาศของท้าวทศรถ

^๓ กรมศิลปากร, บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : บุรพาสาน, ๒๕๕๐), ๓๙๑.

รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระเมรุมาศของท้าวทศรถเป็นปราสาทยอดมณฑป (ภาพที่ ๔) มีมุข ๔ ด้านที่หน้าบรรพมีภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ แสดงว่า ด้านที่หันออกคือด้านทิศตะวันออก ภายในพระเมรุมาศแสดงพระโกศประดิษฐานอยู่บนพระเบญจาสูง ๓ ชั้น โดยแต่ละชั้นประดับฉัตร ภายในพระเมรุมาศผูกม่านสีแดงโดยรอบ พระเมรุมาศนี้ตั้งอยู่บนฐานย่อมุม โดยที่มุมของฐานจะประดับด้วยฉัตร ๗ ชั้น (ภาพที่ ๕)

ภาพที่ ๕ พระเมรุมาศของท้าวทศรถ : ภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณที่หน้าบรรพด้านทิศตะวันออกและพระโกศประดิษฐานบนพระเบญจาสูง ๓ ชั้น

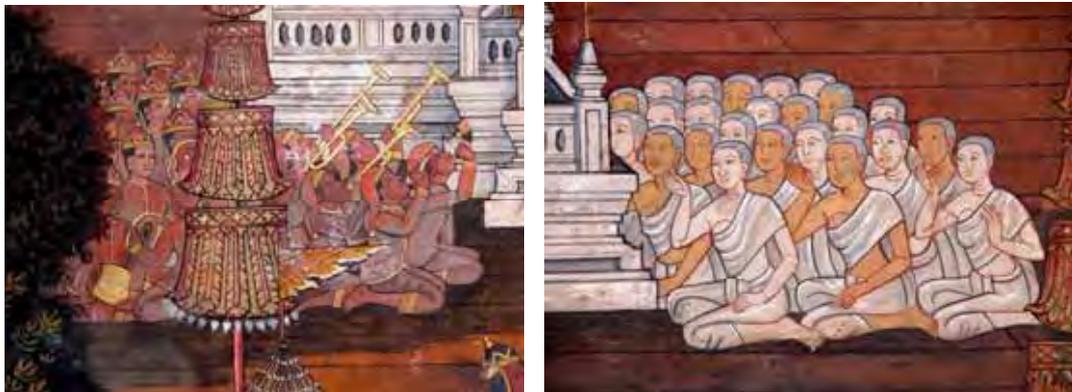
ภาพที่ ๖ พระเมรุมาศของท้าวทศรถ : พระที่นั่งทรงธรรม

มีพระที่นั่งทรงธรรมอยู่ทางด้านทิศตะวันตก เป็นอาคารโถงเกือบเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยกพื้นสูง มีมุขยื่นออกมาด้านหน้า (ภาพที่ ๖) บริเวณมณฑลพิธีปูพื้นด้วยวัสดุเป็นแนวยาว ล้อมรอบด้วยรั้วโปร่งลายตารางสีแดง มีฉัตรประดับโดยรอบ ทางด้านทิศเหนือของพระเมรุมาศมีระทวยอดมณฑปสำหรับจุดดอกไม้ไฟ (ภาพที่ ๗)

ภาพที่ ๗ พระเมรุมาศของท้าวทศรถ : ระทวยอดมณฑป

นอกจากภาพของสถาปัตยกรรมแล้ว ภาพบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในภาพก็เป็นไปตามบทวรรณคดี กล่าวคือ มีภาพพระฤษีนั่งอยู่ที่เชิงบันไดทางขึ้นพระเมรุมาศ ห้ามมิให้นางไภยเกษีและพระพรตขึ้นไปชมพระบรมศพ ด้านทิศตะวันตกเหนือของพระเมรุมาศมีเหล่านางสนมในเครื่องแต่งกายไว้ทุกข์ชู้ชวดขาวและโกนศีรษะ ส่วนด้านทิศใต้มีภาพชาวประโคมในเครื่องแต่งกายสีแดงกำลังประโคมเครื่องดนตรี (ภาพที่ ๘)

ภาพที่ ๘ พระเมรุมาศของท้าวทศรถ : ชาวประโคมและเหล่านางสนมในเครื่องแต่งกายไว้ทุกข์

๒. พระเมรุมาศของทศกัณฐ์

พระเมรุมาศของทศกัณฐ์เป็นภาพจิตรกรรมห้องที่ ๑๑๓ จิตรกร คือ นายเส็ง อ่อนงามพร้อม เขียนเมื่อพ.ศ. ๒๔๗๓ จิตรกรบูรณะ คือ นายสงวน รักมิตร เขียนเมื่อพ.ศ. ๒๕๑๗ คำบรรยายตามแผ่นจารึกคือ พิเภกถวายเพลิงศพทศกัณฐ์^๕

ภาพจิตรกรรมฝาผนังตอนนี้ เขียนภาพยาวต่อเนื่องกัน แสดงภาพกระบวนพระราชอิสริยยศอัญเชิญพระบรมศพของทศกัณฐ์และภาพมณฑลพิธีงานออกพระเมรุ ดังความว่า

“จึงให้ตั้งมหาเมรุมาศ

สี่มุขห้ายอดตั้งวิมาน

ทั้งเมรุทิศเมรุแทรกทรายเรียง

มีชั้นอินทร์พรหมประนมกร

ประดับด้วยราชวัติฉัตรจริง

ชั้นในพระเมรุทองนั้น

เพดานปักทองเป็นเดือนดาว

ทั้งระย้าพุ่มพวงดวงมณี

อันโอภาสพรรณรายฉายฉาน

สูงตระหง่านเงื่อมเจ้าอัมพร

ดูเพียงสัต์ภันท์สิงขร

รายรูปकिनรคนธรรพ์

พนมแก้วแฉวงค์สลับคั่น

มีบัลลังก์รัตนรุจี

แสงวาวด้วยแก้วมณีศรี

ก็เสร็จตามมีพระบัญชา”^๕

ภาพที่ ๙ จิตรกรรมห้องที่ ๑๑๓ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์

^๕ บรรยายภาพตามแผ่นจารึก ตามฐานันดรศักดิ์ของทศกัณฐ์แล้ว ต้องใช้คำว่า พระบรมศพ

^๕ กรมศิลปากร, บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๓ (กรุงเทพฯ : บุรพาสาน, ๒๕๕๐), ๔๒๗.

รูปแบบสถาปัตยกรรมพระเมรุมาศของทศกัณฐ์ เป็นแบบปราสาทยอดปรางค์ (ภาพที่ ๙) ประดับนภศูล ต่อยอดขึ้นเป็นฉัตร มีชั้นพรหมพักตร์ ที่หน้าบรรพเป็นรูปเทพนม (ภาพที่ ๑๐) ภายในประดิษฐานพระโกศบนฐานสิงห์หนึ่งชั้นด้านข้างประดับด้วยรูปเทวดาข้างละ ๒ องค์ ที่เชิงบันไดทางขึ้นทั้งสี่ทิศทำเป็นรูปเทพบุตรเชิญเครื่องสูงคือ ฉัตร ๗ ชั้น บริเวณพื้นหน้าพระเมรุมาศมีรูปกินรีประนมมืออยู่ข้างละ ๑ ตัว

ภาพที่ ๑๐ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ : หน้าบรรพลายเทพนมและชั้นพรหมพักตร์ ต่อยอดยอดปรางค์ นภศูลและยอดฉัตรของพระเมรุมาศทำวทศกัณฐ์

ภาพที่ ๑๑ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ : ราชวัตรเขียนภาพจิตรกรรม ประดับฉัตรและสัตว์หิมพานต์ที่ใช้ในกระบวนแห่พระบรมศพ

พระเมรุมาศถูกล้อมรอบด้วยคด หรือ ทับเกษตร อันเป็นศาลาแสดงบริเวณเขตล้อมรอบพระเมรุมาศ มีทางเข้าออก ๔ ทาง มุมคดที่ทำเป็นมุมฉาก เรียกว่า ช่าง ซึ่งนิยมทำเป็นเรือนยอด^๖ ที่รั้วราชวัตรมีการวาดภาพจิตรกรรมประดับด้วย และโดยรอบประดับด้วยฉัตรยอดธงทั้งด้านในและด้านนอก สลับกับประดับดอกไม้ไฟที่ทำเป็นทรงกลมต่อกัน ๕ ชั้น นอกจากนี้ยังมีรูปสลัwthิมพานต์ที่ใช้ในกระบวนแห่พระบรมศพอยู่ด้วย (ภาพที่ ๑๑)

ในภาพจิตรกรรมจะเห็นทางเข้าออกเพียงทางเดียว ทำยอดประตูเป็นยอดปราสาท มียักษ์เป็นทวารบาล ๒ ตน พระเมรุมาศของทศกัณฐ์นี้ จะเห็นว่ามี การแสดงมหรสพและการละเล่นสมโภชในงานพระเมรุ ตั้งอยู่โดยรอบ ประกอบด้วย มวยหน้าพระที่นั่ง โรงจิว โรงโขน ใต้เชือกลอดบัวง รำมอญ โรงหุ่น รำมิด โรงหนัง มีโรงมหรสพอยู่ระหว่างโรงระทายซึ่งทำเป็นยอดมณฑปด้วย (ภาพที่ ๑๒-๑๔)

ภาพที่ ๑๒ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ : โรงมหรสพลับคั่นระหว่างโรงระทายยอดมณฑป

ภาพที่ ๑๓ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ : การแสดงหนังใหญ่

^๖ สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, ๓๕๐.

ภาพที่ ๑๔ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ : การแสดงโขน

๓. พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ

ภาพที่ ๑๕ จิตรกรรมห้องที่ ๑๕๓ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ

พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิเป็นภาพจิตรกรรมห้องที่ ๑๕๓ จิตรกรคือ นายเปื้องแสงเถิง เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ จิตรกรบูรณะคือ นายสังเวียน ชุ่มภาณี เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕

คำบรรยายตามแผ่นจารึก คือ ท้าวจักรวรรดิต้องศรพระพรต เห็นเป็นเทพอาวุธของพระนารายณ์
ทูลขอขมาแล้วตาย และพระญาติวงศ์เผาศพท้าวจักรวรรดิ^๓

ภาพจิตรกรรมตอนนี้แสดงภาพตอนท้าวจักรวรรดิต้องศรของพระพรตและเห็นว่า
เป็นเทพอาวุธของพระนารายณ์จึงทูลขอขมาลาแล้วสวรรคตลง ดังความว่า

“ปากสี่ว่าไอ้พระภูวนาถ
ว่าข้าขอถวายบังคมลา
สี่ปากสี่นฝากสี่นสี่
พิษศรร้อนรุ่มทั้งอินทรีย์

ช่วยทูลบาทพระนารายณ์นำถา
ไปสู่ปากฟ้าดุษฎี
สิ้นเสียงสิ้นกำลังยักษ์
อสุรีสิ้นสุดชีวัน”^๔

นางวัชรীสุรจิงถวายนางรัตนมาลีพระธิดาให้พระพรตพร้อมทั้งขอรับพระบรมศพท้าว
จักรวรรดิกลับเมือง พระพรตตอบว่าไม่ปรารถนาสิ่งใด ขอให้นางรับพระบรมศพกลับไปจัดการ
ตามโบราณราชประเพณี นางจึงกราบบังคมลาและพาพระธิดาไปยังพระบรมศพท้าวจักรวรรดิ

ภาพที่ ๑๖ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ : เรือนยอดพระเมรุมาศ ทำเป็นชั้นซ้อน ๕ ชั้น

^๓ บรรยายภาพตามแผ่นจารึก ตามฐานันดรศักดิ์ของท้าวจักรวรรดิต้องใช้ คำว่า สวรรคต และ
พระญาติวงศ์ถวายพระเพลิง

^๔ กรมศิลปากร, บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๔ (กรุงเทพฯ :
บูรพาสาส์น, ๒๕๔๐), ๒๕๒.

พระเมรุมาศท้าวจักรวรรดินี้เป็นอาคารทรงปราสาทยอดมงกุฎ (ภาพที่ ๑๕) นับชั้น
 ชั้นได้ ๕ ชั้น โดยยอดบนสุดประดับฉัตร (ภาพที่ ๑๖) มีมุข ๔ ด้าน ภายในประดิษฐานพระโกศ
 บนพระจิตกาธานประดับด้วยมัลลยเครื่องสด (ภาพที่ ๑๗)

ภาพที่ ๑๗ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ : พระโกศบนพระจิตกาธานประดับมัลลยเครื่องสด

พระเมรุมาศล้อมรอบด้วยรั้วปูนกึ่งไม้แบบย่อมุม โดยมีฐานล่างเป็นปูน และมีซี่รั้ว
 เป็นไม้ปิดทอง มีทางเข้าออกสี่ด้าน ทำเป็นเสายอดใบเสมา มีฉัตร ๗ ชั้น ประดับทุกย่อมุม (ภาพ
 ที่ ๑๘)

ภาพที่ ๑๘ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ : รั้วปูนกึ่งไม้ปิดทอง ประดับฉัตร ๗ ชั้นที่มุม

๔. พระเมรุมาศของพญาพาลี

ภาพที่ ๑๙ จิตรกรรมห้องที่ ๒๗ พระเมรุมาศของพญาพาลี

พระเมรุมาศของพญาพาลี เป็นจิตรกรรมห้องที่ ๒๗ จิตรกร คือ นายบุญยัง แสนสมรส เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ และ จิตรกรบูรณะ นายประพัฒน์ โยธาประเสริฐ เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ คำบรรยายตามแผ่นจารึกคือ พระรามเผาศพพระยาพาลีและเทวดานำเครื่องทรงมาถวายให้พระรามสัก^๕

ภาพจิตรกรรมตอนนี้เป็นตอนที่หนุมานพาสุครีพมาถวายตัวกับพระราม พระรามถวายพระเพลิงพระบรมศพพญาพาลีและเทวดานำเครื่องทองมาถวายพระราม ดังความว่า

“แล้วมีบัญชาประกาศิต
พี่ท่านซึ่งม้วยชีวิ
เราคิดจะช่วยปลงศพ
โดยประเวณีบูรณ
เมื่อนั้น
น้อมเศียรกราบบาทแล้วทูลไป

แก่ลูกพระอาทิตย์เรื่องศรี
ที่จะไว้ช้าไม่ต้องการ
ตามขนบกษัตราศาสตร์
ตัวท่านจะเห็นประการใด
สุครีพผู้มีอัชฌาสัย
ตามแต่ภูโนยจะเมตตา

^๕ บรรยายภาพตามแผ่นจารึก ตามฐานันดรศักดิ์ของพญาพาลีต้องใช้คำว่า ถวายพระเพลิงพระบรมศพ

เมื่อนั้น
 จีบจันทราทิตย์อันศักดิ์ดา
 เสียงสนั่นครื้นครื้นอากาศ
 เกิดเป็นเมรุแก้วชวลิต
 บัดนั้น
 ชมพูนองคตผู้ฤทธิ
 จึงยกศพลีโกษฐ์แก้ว
 เชิญเข้าพระเมรุบรร

พระจักรรัตน์แก้วนาถา
 ผ่านฟ้าก็แปลงไปด้วยฤทธิ
 กัมปนาทสนั่นถึงดุสิต
 พิศเพียงวิมานดุษฎี
 พระยาสุครีพกระบี่ศรี
 กัมเกล้าอัญชูลีพระสี่กร
 อันเพริศแพรวจำรัสประภัสสร
 เสร็จแล้ววานรก็ออกมา”^{๑๐}

รูปแบบสถาปัตยกรรมของพญาพาลีเป็น ปราสาทยอดมณฑป (ภาพที่ ๑๙) มีฐานบัวเพียงชั้นเดียว ตรงตำแหน่งของหน้าบรรพนั้นทำเป็นแบบเปิดโล่ง (ภาพที่ ๒๐) เพื่อให้เห็นยอดของพระจิตกาธานและพระโกศที่กำลังลุกไหม้จากศรของพระรามที่ยังติดอยู่ที่ฐานตั้งพระโกศ (ภาพที่ ๒๑)

ภาพที่ ๒๐ พระเมรุมาศของพญาพาลี : พระเมรุมาศทรงปราสาทยอดมณฑป หน้าบรรพเปิดโล่ง

^{๑๐} พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม ๒ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖), ๔๒.

พื้นบริเวณมณฑลพิธีปูด้วยแผ่นกระเบื้องสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ จรดรั้ว ที่เป็นรั้วแบบทึบ มีความมั่นคง โดยรั้วนั้นล้อมในลักษณะ ๘ เหลี่ยม (ภาพที่ ๒๒)

ภาพที่ ๒๑ พระเมรุมาศของพญาพาลี : พระจิตกาธานและพระโกศกำลังลุกไหม้

ภาพที่ ๒๒ พระเมรุมาศของพญาพาลี : รั้วล้อมรอบพระเมรุมาศ เป็นรั้วแบบทึบ

๕. พระเมรุของอินทรีชิต

พระเมรุของอินทรีชิต เป็นภาพจิตรกรรมห้องที่ ๘๑ จิตรกรคือ นายสว่าง ปัญญางาม เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ จิตรกรบูรณะคือ นายจินดา สุตสุจริต เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ คำบรรยายตามแผ่นจารึก คือ ทศกัณฐ์เผาศพอินทรีชิต^{๑๑}

ภาพที่ ๒๓ จิตรกรรมห้องที่ ๘๑ พระเมรุของอินทรีชิต

ภาพจิตรกรรมตอนนี้มีภาพการเคลื่อนพระศพของอินทรีชิต พระราชโอรสของทศกัณฐ์จากเขานิลกาลาโดยพระมหาพิชัยราชรถและทศกัณฐ์ได้ใช้อิทธิฤทธิ์ของหอกแก้วกวัดแกว่งไปมาให้เกิดเปลวไฟขึ้นและจุดไฟพระราชทานเพลิงพระศพ ความว่า

“ครั้นถึงซึ่งนิลกาลา
จึงให้ยกศพลงตั้งไว้
บัดนั้น
กัมเกล้ารับราวาทิ

มหาบรรพตเขาใหญ่
ที่ในเชิงตะกอนรูจี
ฝ่ายเจ้าพนักงานยักษ์
อสุรีทำตามพระบัญชา

^{๑๑} บรรยายภาพตามแผ่นจารึก ตามฐานันดรศักดิ์ของอินทรีชิต ต้องใช้คำว่า พระราชทานเพลิงพระศพ

เมื่อนั้น
 พระหัตถ์จับหอกแก้วกาลา
 กวัดแกว่งสำแดงแสงฤทธิ์
 เข้ายังเชิงตะกอนพรายพรรณ

ท้าวylieบรักษา
 อันมีเดชาตั้งเพลิงกลัป
 รัศมีชลิตฉายฉนั้น
 กุมภันท์ก็จุดเข้าทันที^{๑๒}

พระเมรุอินทราชิตนี้เป็นปราสาทยอดปรางค์ (ภาพที่ ๒๓) มีมุขยื่นออกมาทั้ง ๔ ด้าน ตัวอาคารมีขนาดกว้างใหญ่ โดยดูได้จากมีการเจาะซุ้มหน้าต่างยอดปราสาทด้านละ ๒ ช่องด้วยกัน ภายในประดิษฐานพระโกศ พระเมรุนี้ตั้งอยู่บนฐานไพทีแบบย่อมุมที่ประดับด้วยฉัตร ๕ ชั้น โดยรอบ บริเวณมณฑลพิธีนั้นถูกปูพื้นด้วยวัสดุที่มีลักษณะเป็นเครื่องจักสาน มีทับเกษตรหรือคดล้อมรอบพระเมรุ ตรงมุมของทับเกษตรมีข้างยอดมณฑลป่อยู่ทุกมุม ไม่มีการทำซุ้มประตูทางเข้าออก เพียงแต่เว้นช่องว่างเอาไว้ ขนาบสองข้างด้วยเสาสูง ถัดจากทับเกษตรออกมามีรั้วแบบโปร่งลายตารางขัดกัน เช่นเดียวกับที่ปรากฏในภาพงานถวายพระเพลิงท้าวทศรถ ซึ่งระหว่างรั้วนี้จะถูกคั่นด้วยฉัตร ๗ ชั้น โกลั้กันกับรั้วมีการทำต้นดอกไม้เพลิงประดับสลับกับฉัตร ๗ ชั้น (ภาพที่ ๒๔)

ภาพที่ ๒๔ พระเมรุของอินทราชิต : พระเมรุถูกปูพื้นด้วยวัสดุจักสาน บริเวณทางเข้าขนาบด้วยเสาสูง

^{๑๒} กรมศิลปากร, บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๓ (กรุงเทพฯ : บุรพาสาน, ๒๕๔๐), ๑๒.

ในภาพปรากฏพระที่นั่งทรงธรรม^{๑๓} ซึ่งมักสร้างอยู่ทางทิศตะวันตกของพระเมรุ ทำให้ทราบได้ว่าด้านที่หันออกคือ ด้านทิศเหนือ โดยพระที่นั่งทรงธรรมของพระเมรุอินทรีชนิดนี้ มีลักษณะเป็นอาคารโถง ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าตรงกลางทำเป็นมุขยื่นออกมา หลังคาพระที่นั่งเป็นหลังคาลาดซ้อนกัน ๒ ชั้น (ภาพที่ ๒๕)

ภาพที่ ๒๕ พระเมรุของอินทรีชนิด : พระที่นั่งทรงธรรม ด้านทิศตะวันตก

ทางด้านทิศเหนือของพระเมรุมีโรงมหรสพอยู่ ๒ โรง (ภาพที่ ๒๖) ส่วนด้านทิศใต้จะเห็นว่าโรงระทวยอดมณฑป ระหว่างระทวยนั้นก็มีการแสดงกายกรรมประเภทต่าง ๆ สลับคั่นอยู่

^{๑๓} พระที่นั่งทรงธรรมเป็นพระที่นั่งสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับประกอบพิธีทางศาสนา ก่อนเสด็จพระราชดำเนินขึ้นถวายพระเพลิงและงานเก็บพระอัฐิ มีบริเวณสำหรับราชวงศ์ ทูตานุทูต ข้าราชการเข้าเฝ้าฯ รับเสด็จ พระที่นั่งทรงธรรมสร้างด้านทิศตะวันตกของพระเมรุมาศ เพราะงานพระราชทานเพลิงจัดทำในเวลาบ่ายใกล้เย็น การที่พระที่นั่งทรงธรรมอยู่ด้านตะวันตก เพราะจะได้บังแดดทางพื้นที่ด้านหน้าระหว่างพระเมรุมาศกับพระที่นั่งทรงธรรม, สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ :อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๕๑.

ภาพที่ ๒๖ พระเมรุของอินทรีชิต : โรงมหรสพทั้งสองโรง ทางด้านทิศเหนือของพระเมรุอินทรีชิต

๖. พระเมรุของบรรลัษจักร

พระเมรุของบรรลัษจักร เป็นภาพจิตรกรรมห้องที่ ๑๔๕ จิตรกร คือ นายกำจัด ประดิษฐ์เขียน เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ เขียนซ่อม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ คำบรรยายตามแผ่นจารึก คือ บรรลัษจักรออกรบกับพระพรต ถูกพระพรตฆ่าตาย^{๑๔}

ภาพจิตรกรรมตอนนีกล่าวถึง บรรลัษจักร พระราชโอรสของท้าวจักรวรรดิต้องศรพรหมาสตร์จากพระพรตสิ้นพระชนม์ ท้าวจักรวรรดิรู้ความจริงพานางวัชรสุรมเหสีไปยังสนามรบเพื่อรับพระศพ

“ครั้นถึงจึงให้เอาหีบแก้ว
ใส่ศพลูกกรักกุมภันท์
ตั้งไว้ในหน้าพระลาน
ให้ประโคมดุริยางค์ดนตรี

อันแล้วด้วยนพมาศฉายฉัน
ประดับเครื่องสุวรรณรุจี
เหนือแท่นสุรگانต์จรัสศรี
แล้วชวนองค์เทวีเข้าจุดไฟ”^{๑๕}

^{๑๔} บรรยายภาพตามแผ่นจารึก ตามฐานันดรศักดิ์ของบรรลัษจักร ต้องใช้คำว่า สิ้นพระชนม์

^{๑๕} กรมศิลปากร, บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๔ (กรุงเทพฯ : บุรพาสาน, ๒๕๕๐), ๑๖๔.

ภาพที่ ๒๗ จิตรกรรมห้องที่ ๑๔๕ พระเมรุของบรรลัยจักร

รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระเมรุบรรลัยจักรนี้เป็นพระเมรุทรงบุษบก (ภาพที่ ๒๗) มีชั้นซ้อน ๓ ชั้น ไม่มีมุขยื่นออกมา (ภาพที่ ๒๘) ฐานของพระเมรุเป็นฐานสิงห์เพียงชั้นเดียว ตรงกลางประดิษฐานโกศทองแบบเกลี้ยง ไม่มีลวดลาย ประดับพระจิตกาธานด้วยเครื่องดอกไม้สด พระเมรุถูกล้อมรอบด้วยรั้วไม้แบบที่ส่วนล่างที่บตันแต่ส่วนบนเจาะเป็นช่อง ๆ เว้นทางเข้าออกที่ด้านหน้า ไม่มีการทำซุ้มประตู (ภาพที่ ๒๙)

ภาพที่ ๒๘ พระเมรุของบรรลัษย์จักร : พระเมรุทรงบุษบก ยอดซ้อนกัน ๓ ชั้น พระโกศตั้งบนพระจิตกาธานดอกไม้สด

ภาพที่ ๒๙ พระเมรุของบรรลัษย์จักร : รั้วล้อมรอบพระเมรุ เป็นรั้วไม้ที่ส่วนล่างทึบ ส่วนบนเจาะเป็นช่อง ๆ

๗. เมรุของนกสตายุ

ภาพที่ ๓๐ จิตรกรรมห้องที่ ๒๕ เมรุนกสตายุ

เมรุของนกสตายุ เป็นภาพจิตรกรรมห้องที่ ๒๕ จิตรกรคือ นายสุทธิ ดำเด่นงาม เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ จิตรกรบูรณะคือ นายอมร ศรีพจนารถ เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ คำบรรยายตามแผ่นจารึกคือ พระราม พระลักษมณ์ตามหานางสีดา พบสตายุบอกข่าวว่าทศกัณฐ์ลักไป ถวายแหวนแล้วสิ้นใจ พระรามปลงศพให้แล้วติดตาม พลัดเข้าไปในวงแขนยักษ์กุมพล โปรตยักษ์กุมพลพันทรมาน จนถึงหนุมานถวายตัว

ภาพจิตรกรรมตอนนี้กล่าวถึง พญานกสตายุซึ่งเป็นพระสหายของท้าวทศรถ บินข้ามมหาสมุทร ข้ามเขาพระสุเมรุเหลือบแลเห็นทศกัณฐ์ลักนางสีดาไป จึงบินร่อนมาขวางไว้ แล้วเกิดการต่อสู้กับพลยักษ์และทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์นั้นได้ใช้แหวนโมลีของนางสีดา ขว้างเข้าไปส่นกสตายุทำให้นกสตายุได้รับบาดเจ็บสาหัส จนพระรามมาพบจึงได้ถวายแหวนโมลีและแจ้งข่าวนางสีดาแก่พระราม แล้วสิ้นใจตาย

พระรามจึงได้แผลงศรพลายาวต เกิดเป็นมหาเมรุสวมศพสตายุ แล้วแผลงศรเป็นไฟเผาผลาญศพ จากนั้นเป็นท่าฝนดับไฟ เมื่อปลงศพสตายุแล้วจึงเดินทางต่อไป
ตั้งความในวรรณคดีว่า

“ครั้นค่อยคลายความอวรณ์
ก็ทรงพลายาวตอันฤทธิ

พระสี่กรธิราชเรื่องศรี
ภูมิแผลงสนั่นครรชิต

เกิดเป็นมหาเมรุมาศ

ห้ายอดมีมุขทั้งสี่ทิศ

รุ่งเรืองด้วยเครื่องประดับครบ

เสร็จแล้วสมเด็จพระจักรา

เป็นเพลิงเรืองแรงแสงฉาน

แล้วเป็นท่าฝนดับไฟ

โอบาสตั้งวิมานในดุสิต

ฟังพิศจำเริญยนา

สวมศัพพญาปักษา

ผ่านฟ้าแสงอัคนีไป

เผาผลาญซากศพหมดไหม้

ด้วยฤทธิไกรพระจักรี”^{๑๖}

รูปแบบสถาปัตยกรรมของเมรุนกสดาฯเป็นแบบพระเมรุในจินตนาการ เกิดขึ้นการ
แปลงศรของพระราม (ภาพที่ ๓๐) โดยจิตรกรวาดออกมาเป็นภาพคลี่ คือ วาดให้มุขด้านข้างหัน
ออกมาทำให้มีลักษณะเป็นซุ้มแบบวิมานของเทวดา เห็นเป็นยอด ๕ ยอด แบ่งเมรุออกเป็น ๓
ช่อง ช่องตรงกลางอันเป็นช่องกว้างที่สุดตั้งโกศทองแบบเกลี้ยงกำลังถูกเพลิงเผาไหม้ อีกสองช่อง
ที่ขนาดข้างมีพุ่มเครื่องบูชา ทั้งโกศและพุ่มเครื่องบูชาที่ตั้งอยู่บนฐานสิงห์ประดับด้วยผ้าทิพย์ มี
การตกแต่งเมรุด้วยเครื่องแขวนดอกไม้สด (ภาพที่ ๓๑)

ภาพที่ ๓๑ เมรุนกสดาฯ ถูกวาดออกมาเป็นภาพคลี่

^{๑๖} กรมศิลปากร, บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ :
บูรพาสาส์น, ๒๕๕๐), ๕.

เมรุของนกสตาณนี้ล้อมรอบด้วยรั้วลายสี่เหลี่ยมลายกากบาทในลักษณะหักศอก โดยมีการประดับฉัตร ๕ ชั้นที่ปลายรั้วและ ฉัตร ๗ ชั้นตรงมุมรั้ว รั้วเช่นนี้ประดับอยู่ทั้งสี่มุมของเมรุ (ภาพที่ ๓๒)

ภาพที่ ๓๒ เมรุของนกสตาณล้อมรอบด้วยรั้วโปร่งลายกากบาทประดับฉัตร ๕ ชั้นและ ๗ ชั้น

แนวความคิดและคติการสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ

การสร้างพระเมรุนั้นมีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในสังคมไทยที่รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ในทางพุทธศาสนายึดคติไตรภูมิ กล่าวถึงเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของภูมิทั้งสาม แวดล้อมไปด้วยสิ่งต่าง ๆ เช่น วิมานท้าวจตุโลกบาลรักษาเหลี่ยมเขาพระสุเมรุทั้ง ๔ ทิศ และเขาสัตตบริภัณฑ์ ส่วนในศาสนาพราหมณ์นั้น ต่างนับถือเทพเจ้าเป็นหลัก ได้แก่ พระพรหม พระนารายณ์ และพระศิวะ และเชื่อว่า กษัตริย์นั้นสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้า ซึ่งเทพเจ้าต่างล้วนสถิต ณ เขาพระสุเมรุ อันเป็นพญาเขาใหญ่ ที่เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล มีเขาบริวารเรียกว่า เขาสัตตบริภัณฑ์ทั้ง ๗ ทิวสลับด้วยแผ่นดินและแผ่นน้ำสั้พันตรล้อมไว้^{๑๗}

เมื่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ดำรงพระชนม์ชีพก็จะประทับในสถานที่ดุจดั่งทิพย์วิมานของเทพเจ้า นั่นคือ พระบรมมหาราชวังและแวดล้อมด้วยสิ่งแสดงพระเกียรติยศ นานาประการ หากในยามเสด็จล่วงลับแล้วก็จะเสด็จกลับไปสถิตย์ยังสรวงสวรรค์ เรียกว่า สวรรคต ถ้าเป็นเจ้านายเชื้อพระวงศ์ลำดับลดหลั่นกันลง จะเรียกตามพระอิสริยยศขณะนั้น ตามที่สมเด็จฯ

^{๑๗} กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถและพระเมรุมาศ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), ๒๑๖.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายถึงคติทางศาสนาพราหมณ์กับสถานะของพระมหากษัตริย์ และเจ้านายว่า

...ด้วยคติของพวกพราหมณ์ถือว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นพระอิศวรหรือพระนารายณ์แบ่งภาคลงมาบำรุงโลก เจ้านายซึ่งเป็นพระราชบุตรแลพระราชธิดาก็เป็นเทพบุตรแลเทพธิดา เมื่อสิ้นชาติในโลกนี้ไปแล้ว ย่อมกลับไปสู่อสุรรคเทวโลกตามเดิม เพราะเหตุนี้ถือว่า พระเจ้าแผ่นดินแลเจ้านายกลับเป็นเทวดา ตั้งแต่เวลาสิ้นพระชนม์ชีพ จึงแต่งพระศพเป็นเทวดา ประเพณีที่ใส่โกษฐ์ตั้งบนฐานแว่นฟ้า และเรียกที่ถวายเพลิงพระศพว่า เมรุ ก็น่าจะเนื่องมาจากคติที่ถือว่า เป็นเทวดานั้นเอง...^{๑๔}

ความเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ส่งผลถึงการเรียกสถานที่ตั้งพระบรมศพหรือพระศพเพื่อประกอบพิธีถวายพระเพลิงว่า เมรุ พระเมรุ หรือ พระเมรุมาศ เพื่อเป็นการส่งพระศพและดวงพระวิญญาณเสด็จกลับยังเขาพระสุเมรุ^{๑๕}

ดังนั้นภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ อันเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์เมื่อถึงคราวสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์จึงได้มีการสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุขึ้นเพื่อประกอบพิธีถวายพระเพลิงและพระราชทานเพลิง เมื่อพิจารณาจากเนื้อเรื่องในวรรณคดี จะทำให้เราสามารถจัดกลุ่มของสิ่งก่อสร้างที่ใช้ประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงและพระราชทานเพลิงได้ ๓ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มของพระเมรุมาศ มีทั้งหมด ๔ องค์ กล่าวคือ พระเมรุมาศท้าวทศรถ (ภาพที่ ๔) พระเมรุมาศท้าวทศกัณฐ์ (ภาพที่ ๙) พระเมรุมาศท้าวจักรวรรดิ (ภาพที่ ๑๕) และพระเมรุมาศพญาพาลี (ภาพที่ ๑๙)

๒. กลุ่มของพระเมรุ มีทั้งหมด ๒ องค์ กล่าวคือ พระเมรุของอินทรชิต (ภาพที่ ๒๓) และพระเมรุของบรรลัยจักร (ภาพที่ ๒๗)

๓. กลุ่มของเมรุ มีเพียง ๑ องค์ คือ เมรุนกสดาอยู่ (ภาพที่ ๓๐)

รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุแต่ละองค์มีความแตกต่างกัน อันสัมพันธ์ถึงเนื้อเรื่องและบทบาทของแต่ละตัวละครในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์

พระเมรุมาศของท้าวทศรถนั้น (ภาพที่ ๔) เป็นพระเมรุมาศทรงปราสาทยอดมณฑป มีการทำภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณที่หน้าบรรพด้านทิศตะวันออก เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ ภาพพระเมรุมาศและพระโกศถูกให้ความสำคัญในการวาดภาพ รวมไปถึงการที่มีบุคคลอันเป็นตัวละครในเรื่องปรากฏที่บริเวณพระเมรุมาศ พร้อมแสดงอาการเศร้าโศก

^{๑๔} สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานสุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส กับ ตำนานมโหรี (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐), ๑-๒.

^{๑๕} สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, ๔๐.

ซึ่งทั้งหมดนี้รับกันกับบรรยากาศของงานออกพระเมรุที่เสียบเหงา ไม่มีการมหรสพใด ๆ ให้เห็นมีเพียงโรงระทานั้น ซึ่งแตกต่างไปจากงานออกพระเมรุของท้าวทศกัณฐ์ (ภาพที่ ๙) ที่จะเห็นได้ว่า ภาพงานมหรสพออกพระเมรุนั้น ถูกแสดงออกอย่างโดดเด่นล้อมรอบบริเวณของพระเมรุมาศเอาไว้

อนึ่ง รูปแบบสถาปัตยกรรมพระเมรุมาศท้าวทศรถ อันเป็นปราสาทที่มีเรือนยอด ตัวอาคารมีลักษณะโปร่ง กล่าวคือไม่ได้กั้นผนังเป็นห้องแล้วเจาะช่องหน้าต่าง ลักษณะดังกล่าวคล้ายคลึงกับ พระที่นั่ง ไศวรยศทิพยอาสน์ กลางสระน้ำในพระราชวังบางปะอิน (ภาพที่ ๓๓) อันเคยเป็นที่ประดิษฐานพระศพพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๗^{๒๐} ซึ่งพระที่นั่งไศวรยศทิพยอาสน์มีลักษณะเป็นอาคารโถงเปิดโล่ง เมื่อมีการใช้งานจะมีการผูกผ้า幔ประดับ นอกจากนี้ บริเวณรอบอาคารมีรั้วปูนล้อมและมีบันไดตรงกลาง มีความคล้ายคลึงกับพระเมรุมาศท้าวทศรถในภาพจิตรกรรมนี้มาก

ภาพที่ ๓๓ พระที่นั่งไศวรยศทิพยอาสน์ กลางสระน้ำในพระราชวังบางปะอิน ที่ประดิษฐานพระศพพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่มา : นนทพร อยู่มั่งมี, ธรรมเนียมพระบรมศพและพระศพเจ้านาย (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑), ๒๕๙.

^{๒๐} นนทพร อยู่มั่งมี, ธรรมเนียมพระบรมศพและพระศพเจ้านาย (กรุงเทพฯ : มติชน), ๒๕๙.

แต่เมื่อพิจารณาจากภาพการประดิษฐานพระโกศบนพระเบญจาและพระเมรุมาศของ ท้าวทศรถในภาพจิตรกรรมนั้น มีมุขยื่นทั้งสองด้าน (ซึ่งต่างไปจากพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ที่มี มุขทอดยาวสองด้าน) ลักษณะดังกล่าวทำให้นักถึงการประดิษฐานพระบรมศพภายในพระที่นั่ง ดุสิตมหาปราสาท ก่อนที่จะอัญเชิญพระบรมศพออกถวายพระเพลิงยังพระเมรุมาศ ดังนั้นพระเมรุ มาศของท้าวทศรถนั้น อาจวาดขึ้นตามแบบอย่างของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทก็เป็นได้ (ภาพที่ ๓๔)

ภาพที่ ๓๔ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
(ภาพจาก ฟลอยไพลิน เทพพงษ์)

ในส่วนพระเมรุมาศของท้าวทศกัณฐ์นั้น ทำเป็นปราสาทยอดปราสาท มีพรหมพักตร์ ประดับบนภคูลบนยอด รูปแบบดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมพระเมรุมาศที่เป็นปรากฏใน หลักฐานเอกสารสมัยกรุงศรีอยุธยา และ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จะเห็นว่า พระเมรุมาศของท้าวทศกัณฐ์ และ พระเมรุของอินทรีชิต ผู้เป็นพระราช บุตร เป็นพระเมรุมาศและพระเมรุทรงปราสาทยอดปราสาทเช่นเดียวกัน และมีเพียง ๒ องค์เท่านั้น อาจเป็นการแสดงถึงความเชื่อมโยงของตัวละครว่าเป็น พระราชบิดาและพระราชบุตร รวมทั้งเป็น ฝ่ายกรุงลงกา หรือว่าเป็น ฝ่ายยักษ์ ด้วยกัน แต่ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่า ฝ่ายยักษ์ นั้นจะต้องมีพระเมรุ มาศหรือพระเมรุทรงปราสาทยอดปราสาท เพราะ พระเมรุมาศท้าวจักรวรรดิ เจ้าเมืองมลิวัน และ บรรลัย พระราชบุตร ก็เป็นฝ่ายยักษ์เช่นเดียวกับ แต่พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดินั้นเป็นพระ เมรุมาศทรงปราสาทยอดมงกุฎ (ภาพที่ ๑๕) ส่วนพระเมรุของบรรลัยจักรนั้นเป็นทรงบุษบก (ภาพที่ ๒๗)

ในส่วนของพระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิอันเป็นพระเมรุมาศทรงปราสาทยอดมงกุฎ และพระเมรุของบรรลัษย์จักรอันเป็นพระเมรุทรงบุษบก ถือได้ว่า เป็นพระเมรุมาศและพระเมรุแบบอย่างใหม่ กล่าวคือ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดินั้น สามารถเปรียบเทียบกับ พระเมรุของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก) (ภาพที่ ๓๕) อันเป็นผลงานการออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๗๒^{๒๑}

ภาพที่ ๓๕ พระเมรุของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร
อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก) พ.ศ. ๒๔๗๒

ที่มา : สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๓๖.

^{๒๑} สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, ๓๘๓.

แต่เมื่อพิจารณาที่รั้วรอบพระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิจะพบว่ามีคล้ายคลึงกับรั้วรอบพระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งออกแบบโดยพระยาจินดารังสรรค์^{๒๒} เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๖๕ (ภาพที่ ๓๖) แต่ในส่วนของพระเมรุนั้น ออกแบบโดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เช่นเดียวกับ พระเมรุของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์

ภาพที่ ๓๖ พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งออกแบบโดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๖๕
ที่มา : สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๓๔.

ส่วนพระเมรุของบรรลัษจักรนั้นเป็นพระเมรุทรงบุษบก (ภาพที่ ๒๗) ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเป็นรูปแบบของพระเมรุทองซึ่งอยู่ในพระเมรุมาศหรือพระเมรุใหญ่อีกชั้นหนึ่ง และพระเมรุทรงบุษบกนี้ ได้ถูกขยายขนาดขึ้นเมื่อคราวใช้เป็นพระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๓^{๒๓} (ภาพที่ ๓๗) ต่อมาพระเมรุมาศทรงบุษบก

^{๒๒} สุรศักดิ์ เจริญวงศ์, สมเด็จพระเจ้า เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ : สมเด็จพระเจ้าชายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๙), ๑๐๘.

^{๒๓} สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, ๓๐๑.

นี้ ถูกใช้เป็นพระเมรุมาศสำหรับพระมหากษัตริย์ ทั้งพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๘^{๒๔} (ภาพที่ ๓๘) และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล (รัชกาลที่ ๘) เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๓^{๒๕} (ภาพที่ ๓๙)

พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ออกแบบโดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ก็ได้คัดลอกแบบมาจากพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ถือได้ว่า พระเมรุมาศทรงบุษบกทั้ง ๒ องค์มีผู้ออกแบบพระองค์เดียวกัน

ภาพที่ ๓๗ พระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓
ที่มา : สมภาพ ภิมมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๐๘.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ ๓๘ พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๘
ที่มา : สมภาพ ภिरมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๒๒.

ภาพที่ ๓๙ พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๓
ที่มา : สมภาพ ภिरมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๒๗.

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แสดงให้เห็นว่า พระเมรุของบรรลัษณ์จักรที่เป็นทรงบุษบกนั้น ชัดกับพระเมรุมาศที่ใช้งานจริง เพราะบรรลัษณ์จักรไม่ได้เป็นพระมหากษัตริย์ อาจวิเคราะห์ได้ว่า การที่ช่างเขียนเขียนภาพพระเมรุของบรรลัษณ์จักรเป็นทรงบุษบกนี้ อาจเกิดจากความตั้งใจที่จะย่อรูปแบบของพระเมรุลง ประกอบกับพื้นที่วัดพระเมรุนั้นค่อนข้างจำกัด จะเห็นได้ว่า พระเมรุนั้นถูกสร้างขึ้นในบริเวณป่านอกเมือง ไม่ไกลจากพื้นที่การสู้รบ แต่เมื่อย่นย่อรูปแบบของพระเมรุลงรูปแบบดังกล่าวกลับไปคล้ายคลึงกับพระเมรุมาศทรงบุษบกของพระมหากษัตริย์

แต่พระเมรุของบรรลัษณ์จักรในภาพจิตรกรรม(ดูภาพที่ ๒๗) ก็มีความแตกต่างจากพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์ที่ใช้งานจริงอยู่หลายประการ ตั้งแต่ฐานของพระเมรุนี้นี้มีเพียงชั้นเดียว ซึ่งพระเมรุมาศนั้นจะทำฐานซ้อนกัน ๓ ชั้น รายรอบด้วยฉัตรและเทวดาเชิญเครื่องสูง ทำให้อาณาบริเวณของพระเมรุมาศนั้นกว้างใหญ่มาก ส่วนพระเมรุของบรรลัษณ์จักรนั้นปรากฏเพียงพระเมรุทรงบุษบก และรั้วล้อมที่เป็นรั้วแผ่นไม้ที่บิด้านล่างและเจาะเป็นช่อง ๆ ด้านบน คล้ายกับที่ปรากฏเป็นรั้วล้อมพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ภาพที่ ๔๐)

ภาพที่ ๔๐ ภาพแสดงรั้วล้อมพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นรั้วแผ่นไม้ที่บิด้านล่างและเจาะเป็นช่อง ๆ ด้านบน

ที่มา : สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓

(กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๒๓.

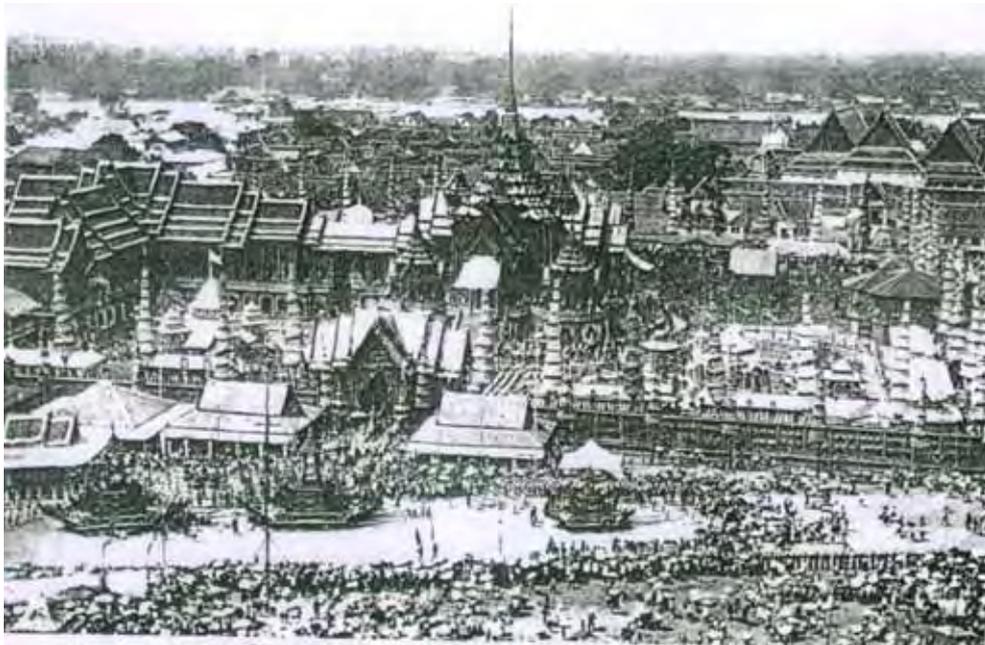
ในส่วนพระเมรุมาศของพญาพาลี (ภาพที่ ๑๙) เป็นพระเมรุมาศทรงปราสาทยอดมณฑปที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกับพระเมรุที่ใช้ในงานในช่วงรัชกาลที่ ๕ คือ พระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้า

พาหุรัตมณีนัย (กรมพระเทพนารีรัตน์) และสมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐^{๒๖} (ภาพที่ ๔๑) แต่ต่างกันว่าพระเมรุพระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้าพาหุรัตมณีนัย และสมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ นั้นเป็นพระเมรุ ๕ ยอด รวมทั้งมีช่างที่มุ่มทั้งสิ้นของพระเมรุที่เป็นอาคารทรงปราสาท ยอดมณฑปเช่นเดียวกัน แต่ในภาพจิตรกรรมไม่ปรากฏส่วนนี้

ในส่วนของรั้วรอบพระเมรุมาศพญาพาลีซึ่งมีลักษณะเป็นรั้วที่บดล้ายทำจากวัสดุมันวาว นั้นน่าจะวาดขึ้นจากจินตนาการของช่างที่ตีความจากวรรณคดีที่กล่าวว่า

“เกิดเป็นเมรุแก้วชลิต

พิศเพียงวิมานดุษณี”^{๒๗}

ภาพที่ ๔๑ พระเมรุ ๕ ยอด สมเด็จพระเจ้าฟ้าพาหุรัตมณีนัย (กรมพระเทพนารีรัตน์) และสมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ ณ ท้องสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐

ที่มา : สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๐๖.

ในกลุ่มของเมรุนั้นมีเพียงภาพเดียว คือ เมรุนกสตาเย จะเห็นได้ว่า เมรุดังกล่าวไม่เหมือนกับสถาปัตยกรรมที่ใช้งานจริง เป็นเมรุที่สร้างขึ้นตามจินตนาการ บนพื้นฐานของเนื้อหาในวรรณคดี รามเกียรติ์ ที่กล่าวว่า

^{๒๖} นนทพร อยู่มั่งมี, ธรรมเนียมพระบรมศพและพระศพเจ้านาย, คำนำ, ๑๕ .

^{๒๗} พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม ๒, ๔๒.

“เกิดเป็นมหาเมรุมาศ	โอบาสดั่งวิมานในดุสิต
ห้ายอดมีมุขทั้งสี่ทิศ	พืงพิศจำเรณุนัยนา
รุ่งเรืองด้วยเครื่องประดับครบ	สวมศัพพญาปักษา
เสร็จแล้วสมเด็จพระจักรา	ผ่านฟ้าแผลงอัคนีไป” ^{๒๔}

จากความข้างต้นทำให้ เมรุนกสตายุนี้มีสี่มุข ห้ายอด และคำว่า “ดั่งวิมานในดุสิต” รูปแบบของเมรุจึงวาดในลักษณะ ภาพคลี่ คล้ายคลึงกับวิมานของเทวดาในภาพจิตรกรรมไทย แต่ถ้าจะกล่าวถึง วิมาน ในสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศพ น่าจะเปรียบเทียบไปถึง พระวิมานที่ประดิษฐานพระโกศพระบรมอัฐิ พระอัฐิ ที่ประดิษฐานอยู่ด้านทิศใต้ซุ้มคูหา ด้านทิศตะวันตกของหอพระนาก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ (ภาพที่ ๔๒)

ภาพที่ ๔๒ พระวิมานที่ประดิษฐานพระโกศพระบรมอัฐิ พระอัฐิ ที่ประดิษฐานอยู่ด้านทิศใต้ซุ้มคูหา ด้านทิศตะวันตกของหอพระนาก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ที่มา : หม่อมราชวงศ์แสงสุรย์ ลดาวัลย์, ประเพณีการเก็บรักษาพระบรมอัฐิและพระอัฐิ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: คณะราชสกุล, ๒๕๒๙), ๓๗.

^{๒๔} กรมศิลปากร, บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๒, ๕.

บทที่ ๔ บทวิเคราะห์

จากรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุในภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องรามเกียรติ์ที่ได้กล่าวรายละเอียดไปในบทก่อนหน้า สามารถวิเคราะห์เกี่ยวกับอิทธิพลที่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวได้ใน ๓ แนวทาง กล่าวคือ

๑. อิทธิพลของสถาปัตยกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผ่านหลักฐานทางเอกสารและหลักฐานภาพถ่ายเก่า

สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลดังกล่าวอย่างชัดเจน คือ พระเมรุมาศของทศกัณฐ์ พระเมรุของอินทรชิต ที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นทรงปราสาทยอดปรางค์ โดยเฉพาะพระเมรุมาศของทศกัณฐ์ที่มียอดพรหมพักตร์อย่างชัดเจน (ดูภาพที่ ๙) ตรงกับข้อพรรณนาของพระเมรุเอกในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีการทำสืบทอดกันลงมาถึงช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อีกทั้งรายละเอียดของพระเมรุมาศในงานส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การทำเมรุทิศยอดปรางค์เช่นเดียวกับเมรุใหญ่ ที่รัวราชวัติหีบมีการวาดจิตรกรรมฝาผนัง การทำรูปยักษ์ทวารบาล การทำรูปสัตว์หิมพานต์เพื่อใช้เชิญเครื่องสังเค็ด รวมไปถึงการแสดงมหรสพต่าง ๆ ตรงกับที่ระบุไว้ในเอกสารค่อนข้างมาก อาจผิดแผกไปในรายละเอียดหรือจำนวน

ส่วนพระเมรุของอินทรชิตนั้น (ดูภาพที่ ๒๓) ถึงแม้ว่าจะทำพระเมรุเป็นทรงปราสาทยอดปรางค์ เช่นเดียวกับพระเมรุมาศทศกัณฐ์ แต่ไม่มีการทำพรหมพักตร์ เมรุทิศมิได้ทำเป็นยอดปรางค์เช่นเดียวกับเมรุใหญ่ ไม่มีการทำรูปยักษ์ทวารบาล รวมทั้งไม่มีซุ้มประตู แต่ทำระทวยเป็นยอดมณฑป ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นพระเมรุโท หรือ ตรี ที่ต้องกล่าวเช่นนี้เพราะ ถ้าพิจารณา รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมตอนนี จะพบว่า มีการผสมผสานกันหลายอย่าง ไม่ตรงกับหลักเกณฑ์ข้อใดข้อหนึ่งไปเสียทั้งหมด เช่น การที่ไม่มีรูปยักษ์ทวารบาลและไม่มีซุ้มประตู ต้องจัดว่าเป็นพระเมรุตรี แต่การมีระทวยยอดมณฑปนั้น ควรจัดให้อยู่ในพระเมรุโท เป็นต้น

ถ้าจัดให้พระเมรุของอินทรชิตนั้นเป็นพระเมรุที่ได้อิทธิพลจากพระเมรุสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องมาถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ แต่สิ่งที่เพิ่มขึ้นมาในพระเมรุของอินทรชิตคือ พระที่นั่งทรงธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่เมื่อไม่มีการทำพระเมรุใหญ่อีก หรือการทำเสาสูงขนาดสองข้างนั้นไปคล้ายกับทางเข้าด้านทิศตะวันออกของพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ภาพที่ ๔๐) ทั้งหมดนี้น่าจะเป็นสิ่งที่ทำให้คิดว่า การสร้างสรรค์ภาพจิตรกรรมพระเมรุของอินทรชิตนี้ เป็นการนำรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีการก่อสร้างมาผสมผสานกัน มากกว่าจะดำเนินการไปตามระเบียบแบบแผนเพียงอย่างเดียว

เมื่อพิจารณาจากบทละครเรื่อง รามเกียรติ์ แล้วจะพบว่า งานพระเมรุของอินทรชิต นั้น เป็นแต่เพียงการนำพระศพใส่พระโกศและนำไปเผา ณ เชิงตะกอนที่เขานิลกาลา นอกกรุงกา ความว่า

“จึงเอาศพลูกรักร่วมชีวิต	ใส่โกศมณีอลงกรณ์
นำไปยังยอดสี่ขริน	อันชื่อนิลกาลาสิงขร
ผูกกับอัครราชบังอร	จะบujurไปเผาพระลูกยา
เมื่อนั้น	จึงมโหฬารมรยักษา
ก้มเกล้ารับราชบัญชา	ก็เอาโกศรัตนาวรายพรรณ
เข้ามาแล้วเชิญพระศพ	ลูกเจ้าจอมภพไอศวรรย์
ใส่ลงกับสุคนธ์จันท์	ตามบัญชาการอรสูรี
แล้วเชิญขึ้นยังพิชัยรถ	อลงกตจรัสศรี
ประโคมด้วยดุริยางคดนตรี	นำไปยังที่บรรพตา” ^๑

จากบทละครดังกล่าวที่ไม่มีการระบุรูปแบบของสถาปัตยกรรมพระเมรุอาจเป็นอีก ปัจจัยที่สนับสนุนให้ช่างวาดภาพพระเมรุออกมาโดยที่มีรูปแบบของสถาปัตยกรรมหลากหลาย ชนิดรวมกัน

ถ้าในกรณีพิจารณาว่า บุคคลที่เป็นเครือญาติกันหรืออยู่เมืองเดียวกันจะต้องทำพระ เมรุให้มีลักษณะเหมือนกันหรือเป็นไปในทำนองเดียวกัน ในภาพจิตรกรรมเรื่องรามเกียรติ์นี้ไม่ได้ เป็นเช่นนั้น ถ้าดูจากภาพพระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิและพระเมรุของบรรลัยจักรแล้วก็ได้มี ความเหมือนกัน ทั้งที่เป็นพระราชบิดาและพระราชโอรสนั้นก็ตาม ซึ่งอาจเป็นข้อที่ภาพจิตรกรรม นั้นอาจมีขนบธรรมเนียมที่ผิดแผกไปจากความเป็นจริงในสังคมก็เป็นไปได้

นอกจากรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระเมรุมาศและพระเมรุดังกล่าวจะถือได้ว่าเป็น งานพระเมรุตามแบบอย่างเก่าแล้ว รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏให้เห็นในภาพจิตรกรรมยัง สะท้อนให้เห็นความคิดบางประการมักจะสะท้อนออกมาจากงานพระเมรุ กล่าวคือ นอกจากงาน พระเมรุจะเป็นการถวายพระเกียรติยศและการแสดงความเคารพอย่างสูงที่พระมหากษัตริย์ พระองค์ใหม่ถวายแด่พระมหากษัตริย์ผู้เสด็จสวรรคตล่วงไปแล้ว ยังถือว่าการแสดงความ มั่นคงของบ้านเมืองอีกด้วย

ดังจะเห็นได้ว่า งานพระเมรุของอินทรชิตนั้น ทศกัณฐ์ผู้เป็นพระราชบิดาได้จัดการ พระราชทานเพลิงอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อเป็นการแสดงถึงคุณงามความดีที่อินทรชิตผู้ล่วงลับได้กระทำ ยังเป็นการแสดงความมั่นคงของบ้านเมืองด้วย และเมื่อถึงงานพระเมรุของทศกัณฐ์ ผู้ปกครองกรุง

^๑ กรมศิลปากร, บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๓ (กรุงเทพฯ : บุรพาสาส์น, ๒๕๕๐), ๑๐-๑๑.

ลงกางคี่ใหม่ นั่นคือ พิเภก ก็ได้จัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพทศกัณฐ์อย่างสมพระเกียรติยศและนั่นก็เป็นการแสดงออกถึงอำนาจและบารมีของพิเภกในฐานะผู้ปกครองคนใหม่อีกด้วย

จะเห็นได้ว่า รูปแบบสถาปัตยกรรมที่กล่าวได้ว่าสืบเนื่องมาจากแบบแผนในสมัยกรุงศรีอยุธยาและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ของพระเมรุมาศของทศกัณฐ์และพระเมรุของอินทรชิตนี้ยังได้สัมพันธ์กับแนวความคิดเกี่ยวกับนัยทางการเมืองที่แฝงอยู่กับงานพระเมรุในสมัยโบราณได้อย่างชัดเจน

๒. อิทธิพลการออกแบบพระเมรุมาศ พระเมรุของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ก่อนที่จะกล่าวถึงอิทธิพลจากออกแบบของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ คงจะต้องกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของการสร้างพระเมรุมาศจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ความว่า

...แต่ก่อนมา ถ้าพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตลง ก็ต้องปลูกเมรุใหญ่ซึ่งคนไม่เคยเห็น แล้วจะนึกเดาไม่ถูกว่าใหญ่โตเพียงใด เปลืองทั้งแรงคน เปลืองทั้งพระราชทรัพย์ ถ้าจะทำในเวลานี้ก็ดูไม่สมควรกับการที่เปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ไม่เป็นเกียรติยศยืนยาวไปได้เท่าใด ไม่เป็นประโยชน์แก่คนทั้งปวง กลับเป็นความเดือดร้อน ถ้าเป็นการศพท่านผู้มีพระคุณ หรือผู้มีบรรดาศักดิ์ใหญ่อันควรจะได้เป็นเกียรติยศ ฉันทก็ไม่อาจจะลดทอนด้วยเกรงว่าคนจะไม่เข้าใจว่า เพราะผู้นั้นประพฤติไม่ดีอย่างหนึ่งอย่างใด จึงไม่ทำการศพให้สมเกียรติยศซึ่งสมควรจะได้ แต่เมื่อถึงตัวฉันเองแล้ว เห็นว่าไม่มีข้อขัดข้องอันใด เป็นข้อคำที่จะพูดได้ถนัด จึงขอให้ยกเลิกงานพระเมรุใหญ่นั้นเสีย ปลูกแต่ที่เฝ้าพอสมควร ในท้องสนามหลวง แล้วแต่จะเห็นสมควรกันต่อไป...^๒

แต่อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้มีพระราชประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงเฉพาะพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์เท่านั้น ในช่วงรัชกาลนี้ยังได้มีการปรับปรุงพระเมรุเจ้านายหลายครั้ง ทั้งการคิดรูปแบบพระเมรุแบบใหม่และการตกแต่งพระเมรุที่สอดคล้องกับสมัยนิยมอันสร้างสีสันนอกเหนือจากแบบแผนพระราชประเพณีที่มีมาก่อนหน้านี้^๓

จากเทคโนโลยีภาพถ่าย ทำให้มีหลักฐานเกี่ยวกับรูปแบบสถาปัตยกรรมพระเมรุในสมัยรัชกาลที่ ๕ ให้ศึกษาได้มากขึ้น จะพบว่าพระเมรุมาศของท้าวทศรถ พระเมรุมาศของพญาพาลี มีความคล้ายคลึงกับพระเมรุที่ถูกจัดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๕ กล่าวคือ พระเมรุมาศของท้าวทศ

^๒ กรมศิลปากร, งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, ๒๑๑.

^๓ นนทพร อยู่มั่งมี, ธรรมเนียมพระบรมศพและพระศพเจ้านาย, ๒๕๔.

รด มีความคล้ายคลึงกับพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ กลางสระน้ำในพระราชวังบางปะอิน (ดูภาพที่ ๓๓) อันเคยเป็นที่ประดิษฐานพระศพพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีพ.ศ.๒๔๕๗^๔ หรือคล้ายกับการประดิษฐานพระบรมศพบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท (ภาพที่ ๓๔) ก่อนที่จะมีการถวายพระเพลิงที่พระเมรุมาศ

ส่วนพระเมรุมาศของพญาพาลี อันเป็นพระเมรุมาศทรงปราสาทยอดมณฑป ซึ่งยอดมณฑปนี้คล้ายคลึงกับพระเมรุที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ คือ พระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้าพหุรัตนมัย (กรมพระเทพนารีรัตน์) และสมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐^๕ (ดูภาพที่ ๔๑)

จากแนวพระราชดำริทั้งแบบแผนใหม่ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทำให้พระเมรุมาศและพระเมรุที่สร้างในรัชกาลต่อ ๆ มามีรูปแบบที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น โดยมีผู้ออกแบบองค์สำคัญคือ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งพระองค์ได้ออกแบบพระเมรุมาศและพระเมรุไว้ถึง ๘ องค์ คือ

๑. พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวง พ.ศ.๒๔๖๔

๒. พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พ.ศ. ๒๔๖๔

๓. พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ พ.ศ. ๒๔๖๔

๔. พระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้าเจ้าฟ้าหญิงสุทธาทิพยรัตน์ สุขุมขัตติยกัลยาณี กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๔๖๖

๕. พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) พ.ศ. ๒๔๖๘

๖. พระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทิมลามาตย์ พระอัครราชเทวี พ.ศ. ๒๔๗๒

๗. พระเมรุสมเด็จพระราชปิตุจฉาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พ.ศ. ๒๔๗๒

๘. พระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ พ.ศ. ๒๔๗๒^๖

จากหลักฐานภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ รอบระเบียงพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ละห้องภาพได้มีการระบุชื่อจิตรกรและปีที่เขียนเอาไว้ จะเห็นได้ว่าอยู่ในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๒-๒๔๗๔ ซึ่งจิตรกรย่อมได้เคยเห็นงานพระเมรุด้วยตนเองและย่อมได้รับอิทธิพล

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๒๕๙.

^๕ เรื่องเดียวกัน, คำนำ, ๑๕.

^๖ สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, ๓๘๓.

เกียรติยศ ฉันก็ไม่อาจจะลดทอนด้วยเกรงว่าคนจะไม่เข้าใจว่า เพราะผู้ั้นประพฤติไม่ดี
อย่างหนึ่งอย่างใด จึงไม่ทำการศพให้สมเกียรติยศซึ่งสมควรจะได้...”^๕

๓. ภาพจากจินตนาการของช่าง

จะเห็นได้ว่าพระเมรุมาศและพระเมรุในภาพจิตรกรรมเรื่องรามเกียรติ์นั้นมีอิทธิพล
จากภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องมากกว่าอิทธิพลจากงานวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ เอง แต่ในส่วนของ
เมรุณกสตายุ์นั้น อาจกล่าวได้ว่ารับอิทธิพลจากงานวรรณคดีโดยตรง กล่าวคือ ในวรรณคดีได้มีการ
กล่าวถึงรูปแบบของเมรุของนกสตายุ์เอาไว้ว่า

“เกิดเป็นมหาเมรุมาศ	โอกาสตั้งวิมานในดุสิต
ห้ายอดมีมุขทั้งสี่ทิศ	พึงพิศจำเรณุนัยนา
รุ่งเรืองด้วยเครื่องประดับครบ	สวมศัพพญาปักษา
เสร็จแล้วสมเด็จพระจักรา	ผ่านฟ้าแผลงอัคนีไป” ^{๑๐}

อาจเพราะรูปแบบที่ปรากฏของเมรุณกสตายุ์นั้นถูกวาดออกมาในลักษณะของภาพคลี่
ที่จะทำให้มองเห็นว่าเป็น สี่มุขห้ายอด ซึ่งเป็นรูปแบบที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมเท่านั้น มิได้วาด
ขึ้นตามอย่างการวาดภาพสถาปัตยกรรมเช่นพระเมรุมาศหรือพระเมรุอื่นในภาพจิตรกรรมเรื่อง
รามเกียรติ์นี้

สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้วินิจฉัยเกี่ยวกับ สมุดภาพเรื่องรามเกียรติ์
เอาไว้ในสาส์นสมเด็จ ลงวันที่ ๑๖ เมษายน ๒๔๖๐ ความว่า

...สมุดรูปภาพเรื่องรามเกียรติ์เล่มนี้ รู้ได้ว่าเป็นร่างเทียบสำหรับเขียนพระระเบียงวัด
พระศรีรัตนศาสดาราม ด้วยมีหนังสือจดหมายไว้ตรงตอนอาสาแลสั่งเมือง ว่า ช่างประตูล
ฉนวนด้านตะวันตกถึงมุม ๓ ห้อง แต่การเขียนพระระเบียงนั้น ได้เขียนมาถึง ๓ คราว คือ
ในรัชกาลที่ ๓ คราวหนึ่ง รัชกาลที่ ๕ สองคราว สมุดร่างเทียบนี้ จะเป็นคราวไหน พิจารณา
ดูฝีมืออันเขียนล่ำสอนไว้ในสมุดนี้ เป็นเส้นดินสอดเดิมของผู้ร่างก็มี เป็นเส้นฝุ่นเดิมของผู้
ร่าง เลือกเขียนเล่นแต่ตรงที่ขอบจะเขียนก็มี เป็นเส้นฝุ่นฝีมือเด็กแรกหัดพยายามที่จะลง
เส้นก็มี แลภายหลังสมุดได้ถูกลองฝนเพราะเก็บไม่ดี เส้นลบเลือนไป ยังมีคนไม่เป็นซ่อม
เส้นฝุ่น แลลากรอยดินสอดเสียบ้างอีกซ้ำหนึ่งด้วย แต่ถึงกระนั้นก็ยังรู้ได้ว่าเป็นฝีมือช่างใน
รัชกาลที่ ๓ ร่าง เพราะเขาไม้เป็นท่วงทีอย่างจีน บ้านเมืองเจือแก่งจีน ปราสาทก็เป็นอย่าง
วิมาน ล้วนเป็นความนิยมในสมัยนั้น...

^๕ กรมศิลปากร, งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, ๒๑๑.

^{๑๐} กรมศิลปากร, บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๒, ๕.

...ในการที่จะพยากรณ์ให้แน่ชัดว่าสำหรับเขียนครั้งไหนนั้น ข้าพเจ้าล่ามไปได้ว่าช่างที่ได้เขียนคราวที่สองยังมีตัวเหลืออยู่ คือ พระภิกษุสิน วัดระฆังโฆสิตาราม กับหลวงเพศกรรม (เล็ก) จึงได้ไปถามดู ได้ความว่าครั้งนั้น หลวงหลักิจบรรหาร (บุตร) เป็นนายงาน หลวงหลักิจคนนั้นเขียนไม่เป็น แต่มาพูดกับช่างกำหนดว่าห้องนี้เขียนเมื่อนั้น เหมาราคาเท่านั้น ช่างก็ร่างแลเขียนตามชอบใจตนเอง ของใครก็ของใคร เรื่องจะต่อกันสนิทๆ ไม่สนิทก็ตามแต่จะเป็นไป กำลังเขียนอยู่นั้นนายงานก็มาตรวจติบ้างอย่างเฮลา ๆ เช่นช่างคนหนึ่งชื่อนายตุ้ย เขียนปราสาทเป็นอย่างวิมานแบบเก่า เช่นในสมุดนี้ ก็ถูกตีให้ลบแก้...

... ในการที่จะพยากรณ์สมุดนี้ ก็เป็นอันจะมีผิดไม่ได้ เป็นร่างเทียบสำหรับเขียนพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามครั้งแรก ในรัชกาลที่ ๓ เป็นมั่นคง...^{๑๑}

จากความดังกล่าว ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า วิมานที่ปรากฏเป็นเมรุณกสตาณนี้ อาจเป็นการวาดตามแบบวิมานอย่างเก่า คือ สมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อไปตรวจสอบดูภาพวิมานในจิตรกรรมที่วาดขึ้นในรัชสมัยนี้ ที่มีความคล้ายคลึงกับเมรุณกสตาณที่เป็น วิมานห้ายอด พบว่า วิมานเทวดาในภาพจิตรกรรมพระอุโบสถ วัดดุสิตาราม กรุงเทพฯ (ภาพที่ ๔๓) ซึ่งเป็นจิตรกรรมในช่วงรัชกาลที่ ๑-๓^{๑๒}

ภาพที่ ๔๓ วิมานห้ายอด พระอุโบสถวัดดุสิตาราม จิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ ๑-๓
(ภาพจาก นิตยา ชำนาญป่า)

^{๑๑} สมเด็จพระญาณวิเศษ วัดตุมพุก, สาส์นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคฤสุสภา, ๒๕๕๖), ๗๖.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน สันติ เล็กสุขุม, จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ : ความคิดเปลี่ยนแปลง การแสดงออกก็เปลี่ยนตาม (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๘), ๕๖-๖๓.

วิมานดังกล่าวมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับเมรุนกสตาเยุ กล่าวคือ เป็นวิมานห้ายอด แบ่งช่องวิมานออกเป็นสามช่อง ช่องตรงกลางนั้นปูผ้าทิพย์เป็นการให้ความสำคัญของสิ่งที่อยู่ในช่องกลางนี้ ซึ่งในภาพดังกล่าวเป็น เทวดา แต่ในเมรุนกสตาเยุนั้น ช่องตรงกลางจะตั้งโกศ ดังนั้น เมรุนกสตาเยุที่วาดอย่างวิมานนั้น ก็คงได้รับอิทธิพลจากภาพวิมานในจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ตั้งที่มีการกล่าวถึงใน สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็เป็นไปได้

บทที่ ๕ สรุป

จากการศึกษาภาพพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง รามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทั้ง ๗ ตอนแล้วนั้นจะพบว่า รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุนั้นมีความหลากหลาย

ที่มาของรูปแบบของพระเมรุมาศ พระเมรุและเมรุในภาพจิตรกรรมนี้ สามารถเทียบเคียงได้กับหลักฐานเอกสารที่ปรากฏในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และยังมีหลักฐานภาพถ่ายเก่าที่ทำให้เห็นภาพของงานพระเมรุได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และนำมาเทียบเคียงกับภาพจิตรกรรมได้โดยตรง

ในความเป็นจริง ฐานันดรศักดิ์ของบุคคล จะมีผลโดยตรงต่อรูปแบบพระเมรุว่า จะต้องเป็น พระเมรุมาศ พระเมรุ หรือ เมรุ รูปแบบใดตามกฎหมายและแบบแผนโบราณราชประเพณี แต่ในทางวรรณคดีแล้ว ซึ่งแม้ว่าตัวละครแต่ละตัวจะมีฐานะเป็น กษัตริย์ เท่ากัน แต่ความสำคัญของตัวละครในเรื่องนั้นก็ยังมีผลต่อรูปแบบพระเมรุที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมด้วย ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญ หรือ เป็นตัวละครที่มีความโดดเด่น งานพระเมรุของตัวละครนั้น ๆ ก็จะถูกให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เช่น ทศกัณฐ์ หรือ อินทรชิต เป็นต้น

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง รามเกียรติ์ เป็นการวาดภาพตามเนื้อหาวรรณคดี อันเป็นเรื่องของจินตนาการ แต่การวาดภาพเล่าเรื่องก็ย่อมมีการสอดแทรกภาพของสภาพแวดล้อมหรือเหตุการณ์ที่พบเห็นได้จริงผสมผสานเข้าไป ทำให้ภาพจิตรกรรมดังกล่าวนี้เป็นเสมือนการบันทึกเหตุการณ์ในสมัยที่สร้างภาพจิตรกรรมนั้น ๆ ได้ แต่ต้องพิจารณาด้วยว่า ภาพจิตรกรรมนั้นมีการบูรณะซ่อมแซมในยุคใดสมัยใดบ้าง อันจะทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยที่มีการบูรณะ อาจเกิดการผสมผสานรูปแบบทั้งยุคเก่าและยุคใหม่ จากเหตุการณ์จริงผสมกับจินตนาการตามเนื้อเรื่องของวรรณคดี

ดังนั้นการจะศึกษาเกี่ยวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังจะต้องพิจารณาในหลายส่วน ทั้งในส่วนของเนื้อหาวรรณคดีที่นำมาวาด ว่าภาพนั้นเป็นไปตามบทวรรณคดีหรือไม่ หรือว่า ช่างหยิบยกตอนใดของเนื้อหามาเสนอ ถ้าไม่เป็นไปตามวรรณคดีแล้ว ภาพที่ปรากฏออกมานั้นเป็นไปตามความเป็นจริงหรือไม่ และ เป็นเหตุการณ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในยุคใดสมัยใด เป็นสมัยที่ตรงกับสมัยที่เขียนวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ หรือ สมัยที่ลงมือวาดภาพจิตรกรรม และต้องตรวจสอบว่า ภาพจิตรกรรมเหล่านั้น ถูกบูรณะซ่อมแซมในยุคใดสมัยใดบ้าง อาจดูได้วิธีการเขียนภาพของช่าง หรือ รูปแบบของลิ่งก่อสร้างในภาพนั้น ว่าควรจะเป็นยุคสมัยใด เหมือนกับลิ่งที่มีอยู่จริงด้วย

หรือไม่ การศึกษาเช่นนี้ จะทำให้ภาพจิตรกรรมมิใช่เป็นเพียงภาพเล่าเรื่อง แต่เป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัยไปด้วย

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถและพระเมรุมาศ. กรุงเทพฯ :

กรมศิลปากร, ๒๕๓๙.

.โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุนทรและตำหนักแพ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๒.

.งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : อรุณอมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

.จดหมายเหตุการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ ภาคที่ ๑ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น จำกัด, ๒๕๒๕.

.ไตรภูมิภิกษาหรือไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ : อรุณอมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๖.

.บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑-๔. กรุงเทพฯ:บุรพาสาส์, ๒๕๕๐.

.พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์.พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖

.พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๐๗.

.พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

เกรียงไกร เกิดศิริ. งานพระเมรุ : ศิลปะสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่อง. กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, ๒๕๕๒.

คำให้การขุนหลวงหาวัด. นนทบุรี : โครงการเลือกสรรหนังสือ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๗.

ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระยา. ตำนานุสถานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส กับ ตำนานมโหรี. ม.ป.ท. : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐.

นนทพร อยู่มั่งมี. ธรรมเนียมพระบรมศพและพระศพเจ้านาย. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑.

นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระยา. สำนัสมเด็จ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๕๖.

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. รามเกียรติ์ เล่ม ๒. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

มลฤดี สายสิงห์. รายงานเรื่องบทบาทของรามเกียรติ์ในงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

สมภาพ ภิมย์. พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์, ๒๕๓๙.

สันติ เล็กสุขุม. จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ : ความคิดเปลี่ยน การแสดงออกก็เปลี่ยนตาม.
กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๘.

สุรศักดิ์ เจริญวงศ์. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ : สมเด็จจครุ นายช่างใหญ่แห่ง
กรุงสยาม. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๙.

แสงสุรย์ ลดาวัลย์, หม่อมราชวงศ์. ประเพณีการเก็บรักษาพระบรมอัฐิและพระอัฐิ ในสมัยกรุง
รัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : คณะราชสกุล, ๒๕๒๙.

ภาคผนวก

ลำดับ	พระเมรุมาศ- พระเมรุ	ปีที่ก่อสร้าง	ยอด	मुख	รั้ว	อื่น ๆ
๑.	พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวง (ภาพที่ ๔๔)	พ.ศ. ๒๔๖๔	ปราสาทสามยอด ซุ้มบรรพแถลง ๕ ชั้น ต่อยอดพรมหม พักตร์ ประดับฉัตร ๗ ชั้น	สี่มุขและทำมุขเชื่อม ระหว่างปราสาท ๓ หลัง	รั้วไม้ฐานทับเตี้ย ต่อขึ้นไปเป็นซี่ไม้ โปร่ง มีเสาคั่นเป็น ระยะ ๆ	ปราสาท ๓ หลังบน ฐานไพทีเดียวกัน ใช้ตึกถาวรวัตถุเป็น พระที่นั่งทรงธรรม
๒.	พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ภาพที่ ๔๕)	พ.ศ. ๒๔๖๔	อาคารทรงปราสาท ยอดมณฑป หลังคา ซุ้มบรรพแถลง ๔ ชั้น ต่อยอดเจดีย์ ทรงระฆังฝังย้อม ประดับฉัตร ๕ ชั้น	สี่มุข หอเปลื้อง เครื่องทำหลังคายัด มาเชื่อมกับมุขด้าน ทิศใต้	รั้วกึ่งปูนกึ่งไม้ ฐาน ฐานเป็นปูน ทาสีไม้ โปร่ง ๆ คั่นด้วยเสา ปูนเป็นระยะ ๆ	พระที่นั่งทรงธรรม และพระเมรุตั้งตรง กับหน้าวัดมหาธาตุ
๓.	พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้า ฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวง พิษณุโลกประชานาถ (ภาพที่ ๔๖)	พ.ศ. ๒๔๖๔	อาคารทรงปราสาท ยอดทรงมณฑปไทย ผสมพม่าและเขมร ^๑ ประดับฉัตร ๕ ชั้น	สี่มุข เพิ่มมุขกระสัน ด้านทิศใต้ เพิ่มมุข กระสันและมุขเด็จ ด้านทิศเหนือ	รั้วไม้ ฐานทับเตี้ย ต่อขึ้นไปเป็นซี่ไม้ โปร่ง มีเสาคั่นเป็น ระยะ ๆ	พระที่นั่งทรงธรรม อยู่ทางทิศใต้

^๑ อิทธิพลสถาปัตยกรรมพม่าคือ บนชั้นของหลังคา ๕ ชั้นที่วางซุ้มบรรพแถลง จะมีการวางซุ้มบรรพแถลงโดยมีการเว้นช่องว่างมากจนเห็นได้ชัดคือเครื่องยอดพม่า ส่วนเครื่องยอดตอนปลายของพระเมรุเป็นเครื่องยอดทรงปราสาท ซึ่งมีลักษณะผสมกับรูปทรงอันแหลมเรียวกึ่งของเจดีย์แบบไทย ที่มา : สุรศักดิ์ เจริญวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ : สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ, ๑๑๒.

ลำดับ	พระเมรุมาศ- พระเมรุ	ปีพุทธศักราช	ยอด	मुख	รั้ว	อื่นๆ
๔.	พระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงสุทธาทิพยรัตน์ สุขุมขัตติยกัลยาวัตติ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ (ภาพที่ ๔๗)	พ.ศ. ๒๔๖๖	อาคารทรงปราสาท ยอดมณฑปหลังคา ชும்บรพแฉลง ๔ ชั้น ประดับฉัตร ๕ ชั้น	สี่มุข มีมุขเด็จด้าน ทิศตะวันออกเชื่อม กับศาลาเปลื้อง เครื่อง	จากภาพถ่ายเก่า มองไม่เห็นรั้ว	
๕.	พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) (ภาพที่ ๔๘)	พ.ศ. ๒๔๖๘	พระเมรุมาศทรง บุษบก ยอดทรง มณฑป ชும்บรพ แฉลง ๕ ชั้น ต่อ ยอดเจดีย์ทรงระฆัง ย่อมุม ต่อยอด พรมพัตร์ เหนือ สุดเป็นตราวิราวุธ ประดับฉัตร ๙ ชั้น		รั้วล้อมที่เป็นรั้วไม้ ที่بتันล่างและ เจาะเป็นช่อง ๆ ด้านบน	
๖.	พระเมรุสมเด็จพระปิตุมาเจ้าสุหมาล มารศรี พระอัครราชเทวี (ภาพที่ ๔๙)	พ.ศ. ๒๔๗๒	อาคารทรงปราสาท หลังคา ชும்บรพ แฉลง ๕ ชั้นต่อด้วย บัวกลุ่มและปลียอด ประดับฉัตร ๕ ชั้น	สี่มุข	จากภาพถ่ายเก่า มองไม่เห็นรั้ว	

ลำดับ	พระเมรุมาศ - พระเมรุ	ปีพุทธศักราช	ยอด	मुख	รู	อื่น ๆ
๗.	พระเมรุสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิमुख เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยานุพันธ์วงศ์วรเดช (ภาพที่ ๕๐)	พ.ศ. ๒๔๗๒	อาคารทรงปราสาท ยอดมงกุฎ ต่อด้วย บัวกลุ่มและปลียอดประดับฉัตร ๕ ชั้น	สี่มุข	จากภาพถ่ายเฝ้า มองไม่เห็นรั้ว	มุขทิศเหนือ-ใต้ยาวกว่ามุขทิศตะวันออก-ตะวันตก ขนานกับพระที่นั่งทรงธรรม ศาลาเปลื้องเครื่อง อยู่ทิศใต้
๘.	พระเมรุสมเด็จพระเจ้าเปียเฮอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ (ภาพที่ ๕๑)	พ.ศ. ๒๔๗๒	อาคารทรงปราสาท ยอดมงกุฎ ต่อด้วย บัวกลุ่มและปลียอดประดับฉัตร ๕ ชั้น	สี่มุข	จากภาพถ่ายเฝ้า มองไม่เห็นรั้ว	ตัดแปลงจากพระเมรุสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิ मुख เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยานุพันธ์วงศ์วรเดช

ภาพที่ ๔๔ พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวง
ปี พ.ศ. ๒๔๖๔

ที่มา : สมภาพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๑๔.

ภาพที่ ๔๕ พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ปี พ.ศ. ๒๔๖๔

ที่มา : สมภาพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๓๔.

ภาพที่ ๔๖ พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ
ปีพ.ศ. ๒๔๖๔

ที่มา : สมภาพ ภिरมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๒๐.

ภาพที่ ๔๗ พระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงสุทธาทิพยรัตน์ สุขุมขัตติยกัลยาวัตี กรมหลวงศรี
รัตนโกสินทร์ ปีพ.ศ. ๒๔๖๖

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.ภ ๓ หวญ. ๓๘/๑.งานพระเมรุกรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์,
เพชรบูรณ์.

ภาพที่ ๔๘ พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๘
ที่มา : สมภาพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๒๒.

ภาพที่ ๔๙ พระเมรุสมเด็จพระปิตุฉาเจ้าสุขุมลมารศรี พระอัครราชเทวี ปีพ.ศ. ๒๔๗๒
ที่มา : กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถและพระเมรุมาศ
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), ๒๕๔.

ภาพที่ ๕๐ พระเมรุสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุ
 พันธุ์วงศ์วรเดช ปีพ.ศ. ๒๔๗๒

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (หจช.) ๑๑๖-๔๐๖๖, ภาพแม่ทัพ, พระเมรุสมเด็จพระราช
 ปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช.

ภาพที่ ๕๑ พระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์
 ปีพ.ศ. ๒๔๗๒

ที่มา : สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), ๓๓๖.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล ที่อยู่	นางสาวธศร ยิ้มสงวน ๑๔/๙๙ หมู่ ๙ ถนนพระราม ๒ ซอย ๓๙ แขวงบางมด เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๕๐
ประวัติการศึกษา	
ปีพ.ศ. ๒๕๔๙	สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ประวัติศาสตร์ศิลป์) เกียรตินิยมอันดับ ๑ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีพ.ศ. ๒๕๕๐	ศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ ศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
เกียรติประวัติ	
ปี พ.ศ. ๒๕๕๐	ชนะเลิศการแข่งขัน สูดยอดแฟนพันธุ์แท้ ทมยันตี